

Ulomci za povijest Subotice u 1925. godini

Stevan Mačković*

Sažetak

*Kroničarski presjek Subotice u 1925. godini koji prati zbivanja tijekom te jedne godine. No, ona se pokušavaju promatrati u širem kontekstu koji navješćuje uzročno posljedične veze društvenih procesa koji su otpočeli nakon 1918. godine. U sedam poratnih godina dovoljno je vremena proteklo da se nova država stabilizira ali ne i da se svi problemi razriješe. Slična je bila situacija i u najvećem gradu na sjeveru Bačke. Tako je Trianon značio osiguranje državne granice, ali na vanjsko-političkom planu i dalje tinjaju revizionističke ideje. Na unutarnjem se nastavlja traganja za sustavom koji bi pomirio sve narastajuće suprotnosti. Pitanje koje se nije smjelo glasno postaviti ni u Subotici, a koje je nakon krvavog rata ipak odzvanjalo u sjeni sentence *vea victis*, bilo je kakvu sudbinu mogu očekivati pobjeđeni. A pobjednici koji su do neslućenih razmjera širili frontu koja se formirala nakon vlaka koji je donio pobjedničku vojsku na ove prostore, svaki dan su zorno pokazivali što pobjeđenima slijedi. Na koji su se način takvim okvirima prilagođavali pojedini socijalno-politički, demografski, administrativni, prosvjetno-kulturni, vjerski, gospodarski i drugi čimbenici, pokušava ovaj uradak odgonetnuti na osnovama arhivskih vrela. U prilogima je dan njihov odabrani dio.*

Ključne riječi: Subotica, gradske vlasti, stanovništvo, agrarna reforma, politička i društvena gibanja

Uvod

U sedmoj godini nakon ulaska u novu državnu formaciju, kojoj su ostale još dvije trećine historijski kratkog ali sadržajem zbijenog i gustog razdoblja postojanja, Subotica je u svoj punoći i složenosti društvenoga života, odavala niz svojih specifičnosti isto kao što je zrcalila sve teškoće i bremenitosti kojima je obilovala Kraljevina SHS. Kakvu je sliku pružala Subotica, koja su bila neka od značajnijih zbivanja? Ova

* arhivski savjetnik, Historijski arhiv, Subotica

radnja je pokušaj da se na temelju pretežito povijesnih izvora prvoga reda, arhivske građe, nedovoljno poznate i korištene, iz raznih oblasti života, jednim kroničarskim presjekom zbivanja te 1925. godine, ta slika dopuni ili pojaśni.

U osnovi, na ovim prostorima tada još traje vrsta privikavanja na novi režim, zakone, ideologiju, svakodnevnu životnu praksu i običaje koje donose i provode nove vlasti i ljudi koji je predstavljaju. To se odnosi i na obične ljudske, susjedske i druge kontakte. Mada se na razini gradske uprave i još više administracije¹ mnogo toga nastavilo obavljati po inerciji iz mađarskog razdoblja, okviri su ipak bili potpuno drukčiji.

A vladala je čudna mješavina zatečenih mađarskih i novih zakona.² To često, ne samo na razini prava, stvara komplicirane i zamršene situacije. Politički život i njegov utjecaj je bio iznimno značajan. No, samo je manji dio subotičke populacije uživao puni građanski kapacitet i imao sva građanska prava. Neslavenskim manjinama, Mađarima i Nijemcima, činjene su poteškoće i do 1923. onemogućivano im je da glasuju. One su u praksi bile i isključene iz mogućnosti dobivanja zemlje oduzete agrarnom reformom. Gradski i državni službenici morali su polagati prisegu Kralju kako bi ostali na poslu te ispunjavati kriterije vladanja državnim jezikom. I nakon Trianona, provijavala je manje ili više, atmosfera nesigurnosti i nepostojanosti granica, koja je grijala iredentizam i revanšizam s mađarske, a žestoke reakcije na njega, s ove strane. Subotički mađarski listovi *Hírlap* i *Bácsmegyei Napló* prenosili su u 1925. vijesti kako Mala Antanta radi na reviziji granica s Mađarskom i Rumunjskom, što je nailazilo na oštre osude iz krila nacionalnog bloka.

Subotica – stanovništvo

Od samih početaka „povarošivanja“, izrastanja u gradsko naselje, od polovice XVIII. stoljeća, Suboticu odlikuju neke osobine koje se kao konstanta protežu gotovo do danas. Jedna od njih je i vrlo specifičan teritorijalni raspored populacije. U 1925. godini, približno polovica se nalazila u užem gradu, s naznakama karakteristika građanskog sloja, a druga polovica po okolnim mjestima i salašima, s osobinama i karakteristikama bližim stanovništvu sela. U cjelini, mora se govoriti o relativnoj zaostalosti u oblasti gradsko-komunalne infrastrukture. Dovoljno je samo reći kako Subotica u cijelom međuratnom razdoblju nije dobila javnu vodovodnu mrežu, opskrba je vršena s javnih arteških i privatnih bunara; kanalizacija je bila izgrađena samo u manjoj dužini, a i ta je bila dobrim dijelom otvorenog tipa; većina putova je bila bez kamenog kolnika (kaldrme) ili asfaltnog sloja, to jest, bili su to tzv. ljetni putovi, zimi gotovo neupotrebljivi zbog blata; javna rasvjeta pokrivala je samo manji dio centra grada. Upravo samo taj dio, oko monumentalne Gradske kuće, odavao je sliku i dojam grada; tu su bile koncentrirane zgrade javnih ustanova, kuće i palače

¹ Tako je npr. ustroj i način uredskog poslovanja gradskih vlasti ostao gotovo nepromijenjen.

² Primjer iz priloga F:47. Gr. 170/1925.

bogatih građana, trgovačke i druge radnje, tu je bila tramvajska pruga, ulice kao i trotoari popločani. Već samo nekoliko blokova dalje od tog blještavog reprezentativnog dijela bile su skromne kuće od naboja siromašnijih Subotičana. Periferija je još više ličila na selo, kako po tipu nastambi, tako i po odsustvu infrastrukture, s blatnjavim ulicama bez ikakve rasvjete. Možda i u tim činjenicama treba tražiti korijene rasprostranjenog označavanja Subotice kao „najvećeg europskog sela“. A ona je zaista bila velika po površini, toliko da bi se, po pokazateljima nekih drugih gradova, tamo moglo smjestiti tri puta više stanovnika. Istina je da se i ogromna većina stanovništva bavila poljoprivredom,³ ali Subotica nikako nije bila – selo. Prije bi se moglo reći da je ona posjedovala i izgrađivala sve ono što karakterizira gradove, počevši od materijalne osnove, gospodarstva, trgovine, bankarstva, preko prometnih komunikacija, željezničkih ali i tramvajskih pruga, do dometa u području kulture i prosvjete, kazališta, fakulteta i škola. Ipak, zadržavala je usađene osnove ravničarskih naselja. Imala je gradsku jezgru i tanak sloj građana, oko kojega se skoncentriralo ostalo mnogobrojno stanovništvo. Drugi gradovi poput Beograda, Zagreba ili nama bližeg Novog Sada, koji su unijeli u novu državu slične ili znatno manje demografske potencijale,⁴ razvijali su se mnogo brže i uspješnije od Subotice. Otežavajuće okolnosti za Suboticu u tom vremenu bili su njen pogranični položaj, relativna demografska dominacija mađarskog stanovništva, njen dominantno poljoprivredni karakter u produkciji, malobrojnost *slavenskog* (srpskog, hrvatsko-bunjevačkog) građanskog sloja.

Suboticu, ili kako je glasio službeni naziv – Slobodni kraljevski grad Suboticu, od dobivanja tog statusa 1779. pa i po ulasku u novu državnu tvorevinu 1918. godine, kada je izgubljen svaki sadržaj toga pojma, kao političko-administrativno područje činili su teritorij užeg grada (nutarnji grad) s okolnim pustarama – naseljima (vanjski grad). Ona je zauzimala površinu od ukupno 974,5 km².⁵ Po podacima gradskog inženjera Koste Petrovića, iz publikacije *Kraljevski Slobodni grad Subotica i kupalište Palić* tiskane 1928., u „Nutarnjem gradu“ je bilo oko 60.000 stanovnika, u „Kupalištu Palić“ 2.500, a na „Pustarama“ oko 40.000.

Nacionalni sastav je bio vrlo heterogen. Kao izvori za utvrđivanje stanja polovicom drugog desetljeća XX. stoljeća moraju se koristiti popisi stanovništva, a oni su u Subotici obavljani⁶ 1919., 1921. i 1931. godine. Premda državni popisi stanovništva veoma mnogo govore o karakteru službene ideologije, nisu osobito pouzdani kao statistički vodiči vezani uz svaku nacionalnu zajednicu. Ponajprije, popis iz 1921.

³ Po rezultatima gradskog popisa iz 1919. godine „pretežito žive od zemljodilstva“ 79.593 (78,58 %), diplomiranih ima 458 (0,45 %). HAS, F:47. I.22/1919.

⁴ U 1921. godini Beograd ima 111.739, Zagreb 108.674 a Novi Sad 39.122 stanovnika.

⁵ Historijski arhiv Subotica (dalje HAS), F: 047. XV 248/1920. Senat obavještava Ministarstvo poljoprivrede da je subotički atar površine 974,5 km². Današnji teritorij Grada Subotice je 1.008 km².

⁶ Prvi popis iz 1919. obavljen je na razini grada u cilju slanja podataka koji bi osnažili pozicije našem izaslanstvu na Pariškoj mirovnoj konferenciji, te zbog toga nužno treba kritički pristupiti korištenju tih podataka. Državni popisi su iz 1921. i 1931. godine.

nije imao rubriku za nacionalnost, već samo za materinski jezik i religijsku pripadnost (Banac 1988, 57).⁷ Podaci o etničkoj strukturi stanovništva su i u popisima stanovništva Jugoslavije 1921. i 1931. zasnovani na podacima o materinskom jeziku.⁸

Tablica 1. Zbirni rezultati popisa

Narodnost/ materinski jezik	Gradski popis 1919.	Državni popis 1921.		Državni popis 1931.
Mađara	19.870	27.561*		41.401* 39.108**
Srba	8.737			10.054*
Bunjevaca	65.135			44.892**
Hrvata				900*
Nijemaca	4.251	2.349*		2.865*
Židova	3.293			3.739*
Srpskohrvatski jezik materinski		71.085 ⁹		53.835
muških				48.703
ženskih				51.355
domaćinstava				24.466
ukupno	101.286	po prethodnim ¹⁰ rezultatima 70.737	po konačnim rezultatima 60.699	100.058 102.133**

* izvedeni podaci

** po podacima gradskih vlasti u 1934.¹¹

U cijeloj državi nije bilo drugoga grada gdje bi bilo više Mađara, ali i Bunjevaca. Koncentracija ta dva elementa je usmjeravala i određivala čitav niz dubljih i dužih historijskih procesa koji su bili potaknuti upravo tim stanjem. Bunjevci su bili vrlo dragocjen, čak presudan jezičak na vagi, kada je trebalo potvrditi *slavensku* domi-

⁷ U uputama za popis 1931. godine bilo je predviđeno postavljanje pitanja o narodnosti, ali i svrstavanje Srba, Hrvata, Slovenaca, Makedonca i Crnogoraca u Jugoslavena. Pitanje u obrascu je glasil: „(narodnost) da li je jugoslavenske ili koje druge narodnosti“. Popisvana je zato vjerska pripadnost i dobiveni su rezultati: pravoslavnih – 9.993, rimokatolika – 84.268, evang. reformata – 1.274, ostalih kršćanskih – 515, muslimanske – 235, bez konfesije i nepoznato – 3.773.

⁸ Po tom kriteriju – materinskog jezika, srpski, hrvatski, slovenski ili makedonski naveden je za 53.835 građana, ostali: slovenski za – 1.230, mađarski – 41.401, njemački – 2.865, arnautski – 109, a ostali jezici za 618 pisanih.

⁹ HAS, F:47. II 44/1928. „Po materinjem jeziku i narodnosti je bilo 71.085 Jugoslavena, 523 ostalih Slavena, 2.349 Nijemaca, 27.561 Mađžara, 191 ostalih narodnosti“. To su podaci koje gradska vlast dostavlja za potrebe publikacije Matica živih i mrtvih Srba, Hrvata i Slovenaca.

¹⁰ Razlika nastaje uslijed odcjepljenja dijelova Tompe koji nakon povlačenja granice ostaju Mađarskoj.

¹¹ HAS, F:275.51/1934.

naciju na ovom prostoru, i zbog toga su kao takvi uživali poseban status od strane Beograda, pod uvjetom da pokorno ostaju vjerni samo svom tradicijskom etničkom imenu i onome što se od njih iz krugova vlasti očekivalo, a ne hoteći manifestirati i u praksi praktimirati svoje hrvatstvo. Mađarima kao kolektivitetu, premda zaštićenom međunarodnim ugovorima, ni u kakvim kombinacijama nisu cvjetale ruže. Po pravilu su smatrani građanima drugoga reda, neloyalnima državi. Očekivanja režima su bila jasna, od manjinaca, pa dapače i od Bunjevaca, očekivalo se prihvaćanje, a u najmanju ruku prilagođavanje državotvornoj politici, koju su prema tom pitanju s podjednakim koordinatama vodili radikali i demokrati kao dva najutjecajnija faktora.

I pored toga, u Subotici se činilo da nacionalne skupine Mađara, Hrvata Bunjevaca, Srba, Nijemca, Židova žive više jedni pored drugih, manje ili više zatvorene u svoje uže zajednice. U svakodnevnom, običnom životu, one su izvan onih površinskih, imale vrlo malo neposrednih suštinskih dodira. Na planu javnog, kulturnog života, bile su gotovo u potpunosti odvojene. To i nije bilo čudno, s obzirom da dominantna državna ideologija toga doba, nastupajući u pobjedničkom naletu, u prvom redu teži *nacionalizirati*, slavenizirati, u konačnici – posrbiti cjelokupni društveni život na ovim prostorima. Pored često prenaplašenih vanjskih manifestacija takvih stremljenja, ta praksa u realnosti nije mogla biti dovoljno čvrsto vezivno tkivo, koje bi ne-Srbi svojevoljno i rado prihvaćali, amalgam koji bi ih s njima spajao i ujedinjavao. Kao da je uvijek ostajao preveliki jaz između onih koji su se smatrali gospodarima prema onima koje su tretirali kao podređene, manje vrijedne. Takva politika najočitija je bila u praksi, a izvirala je iz djelovanja državnih tijela, ali i u školskom sustavu, kulturi, pa i u gospodarstvu.

Po radnjama i ustanovama, pored slika Kralja Aleksandra I., visjeli su natpisi „Govori državnim jezikom, Ko ne govori državnim jezikom, taj je neprijatelj države!“. Točan broj doseljenika teško je utvrditi, ali u nacionalnom tisku (*Subotički glasnik*, 1925, br. 8, 1) nalazimo da se u Subotici nalazi „oko 10.000 tzv. kuferasa, kako ovde zovu državne činovnike i druga lica, koja su iz drugih krajeva naše zemlje“.

Ta kombinacija državne politike uz pretjerani nacionalni ponos, koji je pokatkada prerastao u patos, a kojim je zračio „osloboditeljski“ srpski nacionalni korpus i u Subotici, dovodila je i izazivala valove psihoza, nesigurnosti, pa i netrpeljivosti u prvom redu kod Mađara kao nekada vladajućeg naroda. Isto tako, manjinci su bili izloženi permanentnom pritisku koje je prerastalo i u nasilje, nacionalističkih organizacija kao što su bile Organizacija jugoslavenskih nacionalista (ORJUNA) koja je predstavljala najznačajniju organizaciju za nasilno suzbijanje protivnika jugoslavenskoga unitarizma, nacionalnih manjina te nacionalnih stranaka, Srpske nacionalističke omladine (SRNAO) ili četničke organizacije, koje nisu prezale ni od terorističkih napada na predstavnike manjina i njihove ustanove ili skupove. Tako je npr. u listopadu akcijom SRNAO spriječeno održavanje redovite skupštine Mađarske stranke u prostoru kina Lifka.¹²

¹² HAS, F:47. Gr 1793/925. O općoj nesigurnosti i o tome da su vlasti pomno pratile i nadgledale i svoje špijune, govori slučaj gradskog tajnog redara Mije Kovača, koji je bio na tom skupu. On je otpušten iz službe, pošto su ga „konfidenti“ čuli da je razgovarao s dr. Ödönom Nagyom.

Jedan od pokazatelja koji govore o dubini i snazi pritisaka kao i odgovorima subjekata koji to osjećaju, su promjene vjere (prelazak u pravoslavnju) i prezimena ne-Slavena koje su česte. Tako imamo primjerice promjene prezimena Klein u Klenić, Ozorak u Zoranić, Šubiks u Šubić, Pezstelek u Sladojević, Imrey u Nadić, Bezehofer u Zorković, itd. To je jasno svjedočanstvo utjecaja i snage procesa asimilacije.¹³

Židovi, često nazivani „judeomađarima“, žestoko su napadani kroz tisak, a bilo je ekscesa i u običnom životu. Jedan od njih je npr. načinio gradski činovnik Lazar Turanov. Taj izgređ se zbilo u kavani Narod 1. srpnja 1924. kada je Lazar po izjavama svjedoka ošamario „kavanaricu“ Nally Alein, psovao joj židovskog boga i optužio je da vara državu neizdavanjem blokova za luksuzni porez. Sačuvan je predmet s disciplinskom istragom povodom toga slučaja koja je vođena u 1925.¹⁴

Gradske vlasti

Na čelu Subotice nalazio se gradski načelnik (gradonačelnik). Pored njega do 1931. godine postoji i mjesto Velikog župana, kao izravnog predstavnika središnjih vlasti. Gradsko izvršno tijelo vlasti bio je Senat. Predstavničko tijelo je bila Skupština ili Prošireni senat.¹⁵ On se popunjavao odlukama središnjih beogradskih vlasti – dekretima o imenovanjima, gradski zastupnici su obično postavljeni u skladu s načelima vladajućih političkih snaga u trenutačnoj državnoj izvršnoj vlasti.

Najvažnije dužnosti vlasti obavljali su 1925. godine Dragoslav Đorđević kao Veliki župan, Albe Malagurski¹⁶ je bio gradonačelnik, podgradonačelnik Aleksandar Rajčić, a zatim dr. Matija Evetović.¹⁷ Dužnost Velikog bilježnika imao je Franjo Vukić,¹⁸ gradski odvjetnik je bio dr. Kalor (Dragutin) Stipić, gradski arhitekt Kosta Petrović.

Gradonačelnik je tromjesečno podnosio izvještaje Proširenom senatu.¹⁹ Oni su bili sastavljeni na osnovi izvještaja gradskih ustanova i odjela za to razdoblje: Grad-

¹³ Bilo je uobičajeno da se u prepisci lokalnih vlasti koristi ćirilica, ali i da se stranke potpisuju tim pismom.

¹⁴ HAS, F:47. Gr. 265/1925.

¹⁵ Predstavničko tijelo je imalo različit broj članova. U 1921. godini – 200, 1925. – 250, 1927. – 100, 1929. – 60, 1934. – 72. Tom broju se dodavao određeni broj činovnika koji su po dužnosti bili njegovi članovi.

¹⁶ Albe Malagurski (Subotica, 5. IV. 1879. – Subotica, 10. VI. 1927.)

¹⁷ Tek po ulasku u Narodnu radikalnu stranku Evetoviću je bio otvoren put k napredovanju (Hrabak 1981, 164).

¹⁸ Franz Mayer je bilo njegovo pravo ime koje mijenja 1919. godine. Rođen je 29. IV. 1890. u Dubrovniku. Rođen je kao rimokatolik. Diplomirao je pravo u Beču 1911. Optirao je za KSHS. Zabilježeno je da ima 168 cm, zelene oči, ali da je bez kažiprsta na desnoj ruci, što može upućivati na način izbjegavanja mobilizacije. Po dolasku u Suboticu, postavljen je u Redarstvo, a od svibnja do studenog 1924. zauzima položaj Velikog kapetana, da bi s tog mjesta postao Veliki bilježnik i v. d. gradonačelnika. Bio je član nacionalne udruge Severna zvezda. I nakon 1945. godine nastavio je obavljati odgovorne dužnosti i poslove u Gradskom Narodnom Odboru kao referent za narodnu imovinu, npr. kao tajnik Okružne komisije za ratne zločine, itd. HAS, F:70.7786/1945.

¹⁹ HAS, F:47. I 1/1925; I 1/1926.

ske kapetanije, Državnog Gradskog veterinarskog ureda, Gradske blagajne, Sanitet-ske uprave Grada Subotice²⁰ i ostalih.

Sjednice gradskog parlamenta – Proširenog senata

Prva sjednica gradskog Proširenog senata (P. S.) u 1925. godini bila je 29. siječnja. Po pravilu njome je predsjedavao predstavnik države – Veliki župan Dragoslav Đorđević.²¹ Prisutni su bili i članovi Senata (gradske vlade) i visoki gradski činovnici: Albe Malagurski – gradonačelnik, Aleksandar Rajčić – podgradonačelnik, Dragoslav Obradović – Veliki kapetan,²² Franjo Vukić – Veliki bilježnik, dr. Dragutin Stipić – gradski odvjetnik, dr. Koloman Hofman – gradski gospodarski senator, Miladin Nedeljković – financijski senator, Kosta Petrović – gradski inženjer, Aleksandar Suvajdžić – gradski računovođa, dr. Milutin Pavković – gradski fizikus, dr. Joso Brenner – odvjetnik, Ivan Vidaković – predsjednik Siročadskog stola, Martin Horvacki – gradski arhivar, Koloman Jaramazović – glavni blagajnik, Aleksandar Oros – zamjenik gradskog računovođe, Antun Crnković – bilježnik I. klase, Željko Riger – bilježnik II. klase, dr. Aleksandar Feher i Ivan Neorčić – bilježnici III. klase. Gradskih vijećnika – članova Proširenog senata bilo je prisutno 133 od ukupnog broja 250.

Druga sjednica Proširenog senata održana je od 16. do 29. travnja. Veliki župan Dragoslav Đorđević je otvorio skupštinu i pod prvom točkom informirao prisutne o općem stanju u prvom tromjesečju. Izvještaj o zdravstvenom stanju je započinjao s time da je 12 osoba upućeno u Pasterov zavod u Novom Sadu zbog psećih ujeda, da je rođeno 684, a preminulo 527 osoba, u Gradsku bolnicu primljeno 1.175 bolesnika, obavljeno 289 operacija, 272 puta su pozvani „Spasavaoci“. Slijedio je izvještaj o veterinarskom stanju, te o gradskim financijama; prihodi su bili 8.303.408, a rashodi 7.017.693 dinara.²³ Po drugih ukupno još 108 točaka, vijećnici su donosili odluke o aktualnim svakodnevnim pitanjima života grada, otkupu zemljišta i regulaciji ulica, novčanim pripomoćima raznim udrugama, umirovljenju gradskih službenika, honorarima činovnika, visini gradskih pristojba. Tako je npr. pod brojem P.S. 107, 7797/1925 donesena odluka da se Jugoslavenskom atletskom društvu Bačka na njihovu molbu, igralište koje koriste, površine 4 katastarska jutra 1.316 hvati, proda za cijenu od 4.800 dinara po jutru.

Nova izvanredna sjednica je započela 24. travnja i bila je posvećena samo pitanju Pravnog fakulteta. Pod br. P.S. 109, 8615/1925 doneseno je rješenje da se

²⁰ IAS, F:47. I 1/1925. Za kraj 1925. godine izvještaji su u predmetu I 1/1926.

²¹ Dragoslav Đorđević (Zakuta, općina Kraljevo, 14. I. 1887. – Beograd, ?), nastavnik po struci. Karijeru je gradio kao član Radikalne stranke. U Suboticu je došao sa srpskom vojskom 13. studenoga 1918. kao pričuvni artiljerijski časnik, komandant baterije, pa su ga kasnije u tisku nazivali – tobđžijom. Odmah po tom postavljen je za vojnog cenzora. Nakon vojne službe proveo je dvije godine u Londonu, a zatim je imao političku karijeru. U jesen 1919. oženio je Maru Malagurski (Subotica, 20. VII. 1894. – Beograd, 9. VIII. 1971.).

²² Od 25. srpnja 1925. na tom mjestu se nalazi Cvetko Horvat. HAS, F:47. XIII 477/1925.

²³ HAS, F:47.4. 3. P.S. 7895/1925. U predmetu I 1/1925 nalaze se pojedinačni izvještaji gradskih odjeljenja i službi za razdoblje siječanj-listopad 1925.

svi mjerodavni čimbenici upoznaju sa zaključcima nedavno održane konferencije, u kojima je stajalo rezolutno protivljenje bilo kakvoj ideji premještanja subotičkog Pravnog fakulteta. Rad je nastavljen 16. srpnja izvanrednom sjednicom Proširenog senata. Na dnevnom redu su bila pitanja Pravilnika o gradskom nametu na zemljište, Pravilnika o najamnim parama, trošarini na vino, prodaji jednog dijela zemljišta groblja Sv. Roke kod starog vašarišta subotičkim obrtnicima u svrhu podizanja kuća (134 P.S. 13005/1925), itd.

I naredna sjednica, održana 10. listopada, bila je izvanredna. Sada je predsjedao gradonačelnik Albe Malagurski u svojstvu Velikog župana. Raspravljalo se i done-sena je odluka (139 P.S.) da se podigne kratkoročni zajam radi pokrivanja troškova popravka oštećenih zgrada u elementarnoj nepogodi 25. kolovoza. Pod br. 140 P.S. 14972/1925 gradski parlamentarci su, na molbu uprave „naučnog časopisa“ *Knji-ževni sever*, donijeli odluku da mu se mjesečno isplaćuje svota od 1.000 dinara.

A na dan 13. studenoga održana je svečana sjednica Proširenoga senata. Pod br. 142 P.S. 22796/1925 odlučeno je da se „odužavajući uspomeni dolaska slavne srpske vojske u grad Suboticu i oslobađanja Subotice, svaki 13. XII. izreče za lokalni narodni praznik“. Donesena je i odluka o promjeni imena Paličkog puta u Daničićev i Trga baruna Trenka u Obilićev vijenac.²⁴

Redovita sjednica je održana 17. studenoga. Članovi Proširenog senata uzeli su na znanje rješenje Ministarstva unutrašnjih djela (dalje MUD) br. 19809/1925 o razrješenju dužnosti i imenovanju novih članova Proširenog senata. Odlučivalo se još o nizu pitanja, a pod br. P.S. 165, 14 510/1925 o molbi dr. Izidora Milka²⁵ o reguliranju plaćanja za njegovu knjižnicu koju je već ranije predao u nadležnost Grada. Dr. Zvonimir Piškulić je dao prijedlog da se molba odbije jer je u pitanju mađarska literatura i mađarski književnik! No, na prijedlog dr. Svetozara Ognjanova, Đure Pandžića, Marka Jurića i Joce Milekića, prevladalo je mišljenje da se pomogne kulturnom pregaocu koji je tada bio u „očajnom (materijalnom, prim. aut.) stanju“²⁶ s isplatom pomoći od 50.000 dinara „jednom za svagda“. Uz ostalo se, u sljedećim točkama raspravljalo i o „objavljivanju“ (priznavanju) diploma liječnika i veterinarara, birali su se članovi u Mjesni školski odbor (167 P.S.), prodaji gradskih zemljišta radi gradnje kuća, plaći zvonara i „pojaca“ u crkvi sv. Mihovila, ustupanju zemljišta na Vodici Srpskoj pravoslavnoj crkvenoj općini (178 P.S.), razvrstavanju gradskih lugara, umirovljenjima gradskih činovnika, udovičkim mirovinama.

²⁴ HAS, F:47.4. 143 P.S. 22795/1925, što je provedeno kroz predmet IV 288/1925, iz koga se vidi da je „Inžinjerski ured“ postavio nove ulične ploče.

²⁵ Dr. Izidor Milko (*mađ.* dr. Milkó Izidor, Subotica 1. II. 1855. – Subotica, 21. IV. 1932.). Pravnik i književnik. Posjedovao je osobnu biblioteku od 12.000 svezaka, od toga mnogo inkunabula. Dio je poklonio 1918. godine Gradu. U vrijeme gradnje sinagoge (1901.) bio je predsjednik ŽVO.

²⁶ To je pomalo čudno, pošto mu je u 1924. godini tiskano 12 knjiga (Kiš, Bažant, Čeliković, 2003, 208-210)!

Posljednja sjednica održana je 30. prosinca. Na početku je primljen k znanju periodični gradonačelnikov izvještaj, a zatim su vijećnici Stevan Majlat²⁷ i dr. Miloš Rafajlović predlagali (269 P.S. 25420/1925, 270 P.S. 25419/1925, 271 P.S. 25418/1925) da se raspusti Senat i Prošireni senat dok se na provedu općinski izbori. „Naš mandat treba, da izvire iz poverenja celoga građanstva. Ali pitam ja, koga zastupamo mi? Ko je meni poverio, da u njegovo ime raspolazem, da glasam za budžet i nametnem na grbaču celog građanstva silne terete“ riječi su odvjetnika dr. Rafajlovića. Ta inicijativa nije usvojena.²⁸ Na molbu Bunjevačke prosvetne matice donesena je odluka (276 P.S. 15 437/1925) da joj se proda objekt u ulici Paje Kujundžića 9, za cijenu od 32.400 dinara. Odluka je bila jednoglasna. Zatim su se birali članovi odbora radnih tijela Proširenog senata: Upravnog odbora, Sirotinjskog, Statističkog, Građevinskog, Gospodarskog, Revizijskog, Penzijskog, Knjižničarskog, Kazališnog. Donesen je i novi Statut čete policijskih detektiva (288 P.S. 24979/1925). U daljnjem radu, uz ostalo, donesena je i odluka (332 P.S. 25240/1925) da se Martinu Džaviću,²⁹ učeniku Umjetničke škole u Beogradu da mjesečna potpora od 600 dinara, te da se udvostruči „podvozna taksa“ za automobile.

Agrarna reforma, kolonizacija, optanti, pitanja državljanstva

U to doba usporedo se odvijaju duboki procesi koji sa sobom nose i izmjenu etničke slike ovih krajeva; agrarna reforma, koja je usmjerena na gospodarsku ravninu, kolonizacija i proces optiranja. „Naseljenike je starosjedilačko žiteljstvo nazivalo 'dodošima', 'kuferasišima', 'dobrovoljcima', jer su stizali iz raznih krajeva kao nagrađeni srpski dragovoljci. Pridošlice su se na podunavskom području ponašali kao povlaštena čeljad kojoj se ostali moraju pokoravati“ (Sekulić 1999).

Agrarna reforma³⁰ „je bila u funkciji povećanja broja Srba i destrukcije etničkog bloka Mađara u sjevernoj Bačkoj, osobito u Potisju“ (Bognar 1999) ili, drugim riječima, „da se putem agrarne reforme i kolonizacije 'poboljša' nacionalna struktura stanovništva i vlasnika zemlje“ (Janjetović). Po viđenju suvremenika, agrarna reforma i kolonizacija su veoma brzo od socijalno-ekonomskog i nacionalnog pothvata srozane na politikantstvo.

Županijski agrarni ured iz Novog Sada je jedno od državnih tijela koje je na subotičkom teritoriju neposredno provodilo proces. To se vidi iz primjera kada Senat

²⁷ Stevan Majlat je dao i prijedlog da se smanji broj gradskih činovnika, pošto ih je mnogo bez kvalifikacija, bili su veliki teret za održavanje. Navodio je kako je prije par godina bilo i više administrativnog posla, a uspješno ga je obavio manji broj uposlenih na teret Grada. Njegov prijedlog je odbijen.

²⁸ HAS, F:47. I 328/1925. Prvi i jedini općinski izbori održani su tek 1927. godine.

²⁹ Martinu Džaviću (Subotica, 12. XI. 1900. – 12. III. 1957.) ta je gradska pomoć ukinuta 1931. godine. (269 G.P. 1931). Od 1. lipnja 1929. je primao pomoć u iznosu od 1.200 dinara. Školu u Beogradu nije završio, no nastavio je školovanje na Akademiji u Beču.

³⁰ Suvremenik toga procesa, ekonomski stručnjak subotičkog Okružnog suda, Mór Halbrohr, napisao je djelo *Praktična agrarna reforma u Vojvodini*, Subotica, 1925.

dobiva njegov dopis da obavijesti one koji su dobili zemlju agrarnom reformom na Čantavirskoj rati da ne obrađuju zemlju jer će se izvršiti revizija podjele zemlje,³¹ ili kada dodjeljuje zemlju dr. Julija Vermeša nizu zakupnika i daje popis od 82 zakupca. Ističe se kako se zemlja ima ostaviti do jeseni onima koji su je već obradili.³² Županijski agrarni ured u Novom Sadu donosi i rješenje da se 500 katastarskih jutara Čantavirske rate podijeli kolonistima i dobrovoljcima (njih 396 poimenično!). Senat na to rješenje podnosi žalbu zbog prethodno loše izvršene podjele zemlje, pa zato traži reviziju.³³ Na dopis Ministarstva za agrarnu reformu Senat upućuje svoj odgovor objašnjavajući spremnost na kooperativnost, ali ih mole da se konačno sredi pitanje agrarne reforme jer je to interes općine Subotica.³⁴ Navode na kraju: „Subotica danas, od dana do dana sve više propada, pošto je izgubila veći deo svoga imanja, i to:

- a) razgraničenjem otpalo je Mađarskoj 16.884 kat. jutara,
- b) agrarnom reformom oduzeto je 11.163 kat. jut.

Dakle, Subotica je izgubila 28.047 kat. jut.“

U 1925. se planira naseljavanje na teritoriju Subotice 400-500 obitelji optanata iz Mađarske.³⁵ Te godine se osniva dobrovoljačko naselje Mišičevo (Veljanović 1996).

O atmosferi punoj napetosti i nepovjerenja koja je vladala prema Mađarima koji se žele vratiti u svoj zavičaj, svjedoči prijepis dopisa MUD sa žalbom Generalnog konzulata KSHS u Budimpešti da se oko 3.000 mađarskih intelektualaca izbjeglih 1918.-1920. godine želi vratiti u zemlju, „a pošto su većinom iredentisti, to može biti opasno po bezbednost zemlje“.³⁶

Sačuvano je nekoliko popisa osoba koje su optirale za strano (mađarsko) državljanstvo, državljanstvo Kraljevine SHS i koje su primljene u naše državljanstvo po skraćenom postupku.³⁷ Tu grupu čine Rusi izbjegli od revolucionarnog terora. I u Subotici ih je bio naseljen veći broj. Među njima je bilo mnogo umjetnika i intelektualaca, posebno su bili angažirani na subotičkom Pravnom fakultetu. Tako je prof. Grigorij Demčenko,³⁸ rođen u Kijevu, primljen u državljanstvo i položio zakletvu na Ustav i Kralja 13. ožujka 1925.³⁹ U popisu 40 osoba optanata za mađarsko državljanstvo nalaze se primjerice dr. Imre i dr. Dezider Vinkler – odvjetnici, Dezider Vali – student, itd. U popisu osoba optanata za KSHS državljanstvo puno je onih koji su

³¹ HAS, F:47. XV 132/1925.

³² HAS, F:47. XV 135/1925.

³³ HAS, F:47. XV 156/1925.

³⁴ HAS, F:47. XV 255/1925.

³⁵ HAS, F:47. XV 463/1925. Dopis Županijskog agrarnog ureda iz Novog Sada u kome se izvještava Senat da omogući otkup i zamjenu zemlje za naše optante iz Mađarske (400-500 obitelji).

³⁶ IAS; F:47. I 321/1925.

³⁷ Riječ je o 11 osoba, isključivo Rusa.

³⁸ Prof. Grigorije Demčenko (Kijev, 15. III. 1869. – Subotica, ?, 1958.) bavio se historijom prava. Od 8. lipnja 1920. se nalazi u Subotici. Od 1923. redoviti je profesor na Pravnom fakultetu.

³⁹ HAS, F:47. IV 88/925.

odavno u Subotici bez državljanstva. Razlikuju se velike grupe, jednu čine doseljenici iz Istre, npr. Ivan Žigante, dr. Lovro Skaljer (rođen u Puli, 10. VIII. 1878.), Franjo Flego (Buzet); drugu doseljenici iz Mađarske – Šimun Rudić (Bački Aljmaš, 11. VII. 1875.), dr. Dezider Princ (Putnok, 11. IX. 1871.); Rumunjske – dr. Miloš Pavlović (Temišvar, 16. VI. 1879.) ali i drugih zemalja.⁴⁰ Kod nekih su dane oznake u rubrici narodnosti mješovite: „srpsko-bunjevačke“, „srbo-hrvat“, „srbo-sloven“ i slično.⁴¹

Problematika oko pitanja državljanstva bila je izrazito važna za veći broj osoba koje potječu s ovih prostora, odnosno koje su imale pravo tzv. zavičajnosti. Važila je odluka da se sve osobe koje su bile naseljene do 1. siječnja 1910. godine i od tada imaju zavičajnost, primaju u državljanstvo. Ali to baš nije uvijek bilo lako provesti u praksi. Primjerice, Laza Ivan Kovačić, Subotičanin koji se 1913. godine sa suprugom i djecom preselio u Budimpeštu, pokušava dobiti dozvolu boravka i nastanjanja u rodnom gradu. Uпитno je bilo njegovo državljanstvo, mada je on pisao: „Svi moji preci su Sloveni i svi rođeni i nadležni u Subotici te i ja smatram sebe državljaninom i podanikom KSHS“.⁴² U predmetu je sačuvana prepiska kojom Kovačić dokazuje krštenicom da je rođen u Subotici 17. prosinca 1874. i da nije primio mađarsko državljanstvo. No, vlastima je bilo sumnjivo to što je doputovao s mađarskom putovnicom, a Veliki župan u dopisu MUD naglašava: „Mišljenja sam da molioću Lazi Kovačiću ne treba izdati traženi boravak, pošto se isti izdaje za Mađara, mada je slovenskog porekla“.

Bilo je i primjera da su rođeni Subotičani optirali za Mađarsku, dobili njihovo državljanstvo, pa se ipak vraćali u zavičaj i uspijevali ishoditi da se kao zavičajnici ponovno prime u domaće državljanstvo. Takav je bio slučaj s Ljudevitom Čakanjem i njegovom suprugom Jelisavetom.⁴³ Uposleni na Državnim željeznicama činili su isto veliku grupu tražitelja državljanstva KSHS. Za njih je bio pripremljen i poseban obrazac.⁴⁴ Bilo je slučajeva istupanja iz domaćeg i prijema u njemačko državljanstvo. Takav je bio postupak s kiparom Franjom Matuškom, rodom iz Čantavira, koji je sa suprugom Njemicom živio u Njemačkoj.⁴⁵

Vjerski život

U organiziranom vjerskom životu, u okvirima Rimokatoličke crkve, djelovale su u gradu župe: Sv. Terezije (25.480 duša) (Petrović 1928, 36), Sv. Roka (14.653), Sv. Jurja (10.950), Sv. Mihovila (13.500), a na „pustarama“ u Staroj Torini (7.249), Tavankutu (8.362), Žedniku (8.025), Bikovu (3.400). U okvirima Pravoslavne crkve radile su dvije crkvene općine, u Subotici s 4.800 duša i u Aleksandrovu (XII.

⁴⁰ Bilo ih je iz Galicije (npr. Samuilo Gingold), Čehoslovačke, Armenije (npr. Nisan Bedrosian).

⁴¹ IAS, F:47. I 45/1926.

⁴² HAS, F:47. I 333/1925.

⁴³ HAS, F:47. I 37/1925.

⁴⁴ HAS, F:47. I 51/1925.

⁴⁵ HAS, F:47. I.275/1925.

kvart) s 950 duša (Petrović 1928, 39). Evangelistička crkvena općina, sa svećeničkom Robertom Santom i predsjednikom Julijem Lelbahom⁴⁶ imala je 700 članova, Reformatska 1.100, a Židovska 5.040 i Ortodoksna židovska crkvena općina 480. Muslimanska, najmanja vjerska zajednica, imala je samo 200 članova.⁴⁷

Jedna od većih vjerskih svečanosti dogodila se 2. veljače kada je beogradsko-smederevski nadbiskup Rafael Rodić⁴⁸ posvetio pred velikim skupom 4 nova zvona⁴⁹ na franjevačkoj crkvi sv. Mihovila. I na župnoj crkvi sv. Terezije postavljena su nova zvona. Iz Strojne Tovarne i Livarne u Ljubljani pristigla su zvona: A – u težini 3.000 kg, D – 1.250, Fis – 640, A – 400, H – 280 i F od 100 kg. U toranj na zapadnoj strani postavilo se samo najveće zvono, a ostalih 5 u toranj na južnoj strani. Stara su iz svih crkava bila za vrijeme rata skinuta i pretopljena u topove.

Franjevac otac Baligač dobio je načelnu pozitivnu odluku o postavljanju kipa sv. Florijana, zaštitnika grada od vatre, na trgu fra Jese.⁵⁰

Udruge osnovane u 1925. godini

U 1925. godini je osnovan veći broj udruga, kulturno-prosvjetnih, nacionalnih, stručnih i drugih. Postupak je obično išao tako da su one održavale svoje osnivačke skupštine, donosile potrebna Pravila i druge dokumente, koja su slana na odobrenje, a nakon toga iščekivale pozitivno rješenje od MUD-a. Po jednom izvješću (9. srpnja 1926.) iz gradonačelnikova ureda, u gradu je djelovalo 68 udruga. U njemu su navedeni i čelni ljudi koji su ih vodili.⁵¹

Automobilski klub u Subotici je osnovan 23. siječnja 1925. godine. Klub je osnovan kao sekcija Automobilskog kluba Kraljevine SHS (Segedinčev 2003, 5-7).

Osnivačka glavna skupština Pokopnog udruženja „Concordia“ na kojoj su donesena Osnovna pravila, bila je održana 14. siječnja 1925., a odobrenje MUD-a stiglo je već 6. veljače iste godine.

Osnovan je Mesni odbor Jadranske straže. Na čelu mu je bio profesor Pravnog fakulteta dr. Ivo Milić. Imao je dvije sekcije; studenata Pravnog fakulteta i đaka srednjih škola.

⁴⁶ Julije Lelbah (*mađ.* Lelbach Gyula) (Subotica, ?, 1883. – ?). Veleposjednik s imanjem na Zobnatici. Od njega je za potrebe agrarne reforme oduzeto preko 760 k.j. zemlje. Bio je poznat i priznat kao uzgajivač konja (imao ih je oko 300), a posebno rasnih, trkačkih grla.

⁴⁷ Organizirana je bila kroz Imamat Džemata grada Subotice, a poglavar je bio vojni imam. Imali su svoje posebno groblje u Bajskim vinogradima, pokraj židovskog groblja.

⁴⁸ Ivan Rafael Rodić (Nurkovic kod Požege, 15. IV. 1870. – Požege, 10. V. 1954.), franjevac. Od 1924. do 1936. bio je prvi nadbiskup Beogradske nadbiskupije. Vidi na: <http://solair.eunet.rs/~nadbisbg/istorija.htm>, <http://www.kc.org.rs/nadbiskupija.php?recordID=2> (pristupano 8. X. 2011.).

⁴⁹ HAS, F:47. III 368/1925. Zvona su bila težine 200 i 500 kg.

⁵⁰ IAS, F:47. II 135/1925. Baligač je pokušao ishoditi da kip postavi na drugo mjesto, u parku na Zrinskom trgu ispred sinagoge, ali gradske vlasti se nisu složile s time.

⁵¹ HAS, F:47. Gr. 963/1926.

Za daljnji kulturni rad u hrvatskom duhu na ovim prostorima, posebno je značajno bilo osnivanje Hrvatskog pjevačkog društva „Neven“ 2. svibnja 1925. To je izazvalo oštre napade prorežimskog tiska u kojima se nova udruga optužuje za političku propagandu, rad po nalogu iz Zagreba u smjeru koji kreiraju braća Radić, a novoizabrano vodstvo dr. Mihovila Kataneca i Mateja Jankača nazivaju „kuferašima“ (*Bunjevačke novine* 1925, br. 20, 1). To nije bila jedina nova udruga kojoj u nazivu stoji oznaka – hrvatski. Tjelovježbačka i nacionalna organizacija Hrvatskog sokola zaživjela je 25. rujna 1925. godine. Slična je bila i Hrvatska katolička orlica u Subotici, utemeljena iste godine. Predsjednice su bile Zlata Vrbanjac i Marija Cinderić, a tajnica Marija Čović, koja se poslije osobito istaknula u križarskom pokretu. Vježbale su u istim prostorijama kao i članovi Hrvatskoga katoličkoga orla i s tom su organizacijom usko surađivale (Jablanović 1925).

Ali i na drugoj, težnjama za afirmacijom hrvatstva Bunjevaca, suprotnoj strani, dolazi do formalizacije i osnutka specifične udruge. Bunjevačka prosvetna matrica, za koju su pripremne radnje počele još 1924., osnovana je tek naredne godine. Najistaknutiji predstavnici prosrpske struje među Bunjercima, Marko Jurić – član Narodne radikalne stranke, Mara Đorđević Malagurski, supruga župana Dragoslava Đorđevića, Antun Vidaković, također radikal, bili su njeni začetnici. Cilj te udruge bio je širenje kulture, bunjevačke svijesti i slavenstva. Uživala je obilatnu pomoć gradske i blagonaklonost centralne vlasti. Tako je dobila, na osnovi odluka gradskog Proširenog senata, novčanu pomoć i 52 jutra gradskih zemljišta na uživanje, kao pomoć za svoj rad. Time joj je omogućeno da kupi zgradu koja je do tada bila u vlasništvu grada, u ulici Paje Kujundžića 9 (prije 1918. škola, a nakon 1945. kino „Zvezda“) za 50.000 dinara i da tamo organizira svoj Dom. Pravila Matice su potvrđena i odobrena rješenjem MUD-a od 22. prosinca 1925. godine. Aktivni rad Matica će započeti tek od 1. siječnja 1927.

U 1925. godini su odobrena i pravila i započela je s radom udruga Prvo vojvodansko društvo za pomaganje porodilja u Subotici,⁵² zatim kulturno udruženje židovske omladine „Reus“ (*hr.* „Sloga“) s Đorđem Kleinom kao predsjednikom, a djelovanje planira započeti Udruženje hrvatskih sveučilištaraca Ivan Antunović, no njemu ipak nisu odobrena pravila.⁵³

Dušan Manojlović⁵⁴ kao predsjednik novoosnovanog Subotičkog društva za mačevanje obratio se 19. kolovoza gradskim vlastima s molbom da se izda pod zakup tom društvu prizemlje zgrade bivše preparandije (ulica Kralja Aleksandra 13, Korzo), gdje bi oni uredili prostor za vježbanje, tuševe i garderobu. I zaista, naišavši na pozitivni prijam, oni su dobili pravo zakupa. Ali istodobno, to je bio i početak dugotrajne prepiske toga društva s vlastima, budući da je svake godine trebalo zakup

⁵² HAS, F:47. Gr. 1832/1925.

⁵³ Pravila mu nisu odobrena ni u 1926. godini, kada je okarakterizirano da ima namjere djelovati politički. HAS, F:47. Gr. 368/1926.

⁵⁴ Dušan Manojlović je obavljao niz funkcija u vlasti, a bio je i slobodni zidar u loži Stvaranje.

produžavati, a bilo je i drugih interesenata za te prostorije. Tako je 1929. godine vježbalište mačevaoca tražila za sebe udruga Severna zvezda.⁵⁵

Kongresi i skupovi

Grad je bio domaćin i organizator nekoliko velikih kongresa i skupova. S druge strane i izaslanstva Subotičana posjećivala su sajmove u zemlji i inozemstvu. U organizaciji subotičkog Udruženja industrijalaca, tzv. „Lloyd“, tako je od 21. travnja do 14. svibnja 1925. godine, organiziran posjet sajmovima u Milanu, Baselu i Parizu. Predviđeno je da na put krene izaslanstvo od 23 člana iz cijele zemlje. Subotičane je predvodio gradonačelnik Albe Malagurski sa suprugom Amalijom. Pored njih, tu su bili i industrijalac Žiga Ajzler sa suprugom, ravnatelj Gradske bolnice, liječnik dr. Pajo Ivandekić, dr. Radivoj Miladinović, Mirko Rotman – industrijalac, dr. Cvetko Ognjanov – veleposjednik, Milan Damjanović – tajnik „Lloyda“, Miško Pančić – trgovac i novinar Frigyes Farkas.

Jedan od najznačajnijih skupova gospodarstvenika održan u Subotici bio je u organizaciji Saveza gornjobačkih industrijalaca Subotice koji je pripremio održavanje Zemaljskog poljoprivrednog sajma spojenog s Vojvođanskom industrijsko-zanatlijskom izložbom.⁵⁶ Održavanje izložbe planirano je za 21. do 31. srpnja 1925. godine u vojarni 3. Konjičkog puka na Palićkom putu. Zbog toga su jedinice premještene na taborovanje u Hrastovačku šumu. Grad je poduzeo još neke korake kako bi posjetiteljima učinio ugodnijim boravak u Subotici. Na zahtjev Inženjerskog ureda Senat je odlučio pojačati osvjetljenje ulica, sa 130 na 440 plinskih lampi, što je i prihvaćeno.⁵⁷ O značaju ove izložbe za državu i potpori koju je uživala, svjedoči da je na otvorenju bio prisutan ministar trgovine dr. Ivan Krajač.

Drugi veliki skup je bio kongres učitelja 27., 28. i 29. kolovoza. O pripremama za dolazak oko 4.000 učitelja iz cijele zemlje govori dopis s molbom Mjesnog školskog odbora grada Subotice o uvođenju električnog osvjetljenja u osnovnim školama u II., III., IV. i V. krugu grada. „Taj posao se mora dovršiti do 31. srpnja 1925. god. kada će u Subotici biti održan učiteljski kongres“,⁵⁸ Osim toga, određena je i svota od 30.000 dinara za pomoć u prihvaćanju gostiju. Na neposrednim pripremama su radili školski nadzornici Radomir Vujić i Aleksandar Mikić. Smještaj tako velikog broja posjetitelja organiziran je po kućama domaćina i u zgradama 4 osnovne škole.

⁵⁵ HAS, F:47. XV 289/1925. Severna zvezda je bila udruga sa snažnom nacionalnom orijentacijom.

⁵⁶ Predsjednik toga udruženja Mirko Rotman obratio se molbom Senatu grada još 29. prosinca 1924. i tražio da se u proračunu za 1925. za tu svrhu nađe svota od 1.000.000 dinara. Odobreno im je samo 100.000. HAS, F:47. XV 5/1925.

⁵⁷ HAS, F: 47. XVI 81/1925. U 1925. godini grad je na ime rasvjete Plinari plaćao 900.000 dinara. Javna rasvjeta se sastojala od 900 komada plinskih lampi od kojih je jedan dio montiran 1924. godine. Radi uštede, 1925. godine je donesena odluka da 130 lampi svijetli cijelu noć, a 770 samo pola noći. Veliki problem je predstavljalo i uništavanje ulične rasvjete. „U posljednje vreme sve češće se događa, da se ulične lampe polupaju pa i da se iz temelja sruše“ pisala je Gradska štedionica pozivajući gradske vlasti da počinitelje *pijane i nemarne ljude* najstrože kažnjava.

⁵⁸ HAS, F: 47. XVI 68/1925.

I šahisti su imali svoj kongres u Subotici. Molba Subotičkog šahovskog kluba, koji zastupa dr. Miloš Rafajlović, da se osiguraju uvjeti za prijem i smještaj dvadesetak šahista koji dolaze na Kongres i šahovski meč od 3. do 24. kolovoza 1925. godine, govori o njegovim pripremama. Senatskom odlukom dodijeljena je novčana pomoć za tu svrhu od 1.500 dinara.⁵⁹

Prosvjeta

U Subotici je djelovala mreža prosvjetnih ustanova, vrtića, osnovnih škola, srednjih škola, stručnih i općih, te Pravni fakultet. Osnovne škole su pratile raspored stanovništva, te ih je bilo i po vanjskom dijelu teritorija grada. Takva je bila i organizacija školskih nadležnih tijela. Postojala je školska uprava za unutarnji i vanjski dio. U užem gradu bilo je 25 školskih zgrada, a u vanjskom 57. Kroničan problem je bio da nisu sva djeca – školski obveznici – pohađala nastavu. Udio one djece koja ne idu redovito u škole kretao se do 30 %, a ovisio je i o sezoni poljskih radova, godišnjem dobu, trenutačnom stanju putova itd.

Zaživjela je i jedna nova škola – osnovana je Ženska gimnazija, na adresi Wilsonova 38.⁶⁰ Inicijativu za njeno otvorenje, osim upravitelja postojeće mješovite Gimnazije – profesora Ivana Vojnića Tunića, pokrenuli su i građani koji se obraćaju Senatu svojom molbom 9. srpnja 1925. Potpise na nju je stavilo ukupno 45 građana. Ukaz o otvorenju četverorazredne ženske gimnazije donesen je već 15. srpnja 1925. Za ravnatelja nove školske ustanove je postavljen dr. Matija Evetović.

Subotički Pravni fakultet započeo je s držanjem doktorskih tečajeva. Izvanredni profesor Pravnog fakulteta Srećko Zuglija u travnju je premješten u Zagreb. Sudbina fakulteta je bila u to doba vrlo upitna. Širile su se vijesti da se premješta. To je izazvalo reakciju šireg kruga javnosti u cilju njegova opstanka. U tom pravcu je bila i predstava velikog bilježnika Franje Vukića upućena 21. travnja 1925. godine Gradskom senatu povodom nagovještaja o premještanju Pravnog fakulteta iz Subotice u Sarajevo. Donesena je Odluka Senata na izvanrednoj sjednici 25. travnja 1925. godine s rješenjem da se izradi poseban memorandum za ostanak fakulteta u Subotici. Kao plod takvih akcija pojavila se tiskana Deklaracija od 29. travnja 1925. s potpisima istaknutih ličnosti o potrebi da Pravni fakultet i dalje bude „prosvetna i narodna kula krajnjoj severnoj granici Ujedinjene otadžbine“.⁶¹

Kultura, proslave i predstave

Subotička društva i udruge, kao i one gostujuće, redovito koriste mogućnost da održavaju svoje predstave, koncerte, zabave u Gradskom kazalištu, Hotelu Zlatno jagnje, Velikoj vijećnici Gradske kuće, ali i u drugim prostorima. Radi toga oni su

⁵⁹ HAS, F:47. II 90/1925. Grad im je osigurao i smještaj u prostorijama epidemijske bolnice. Ona je osnovana 1913., nalazila se na adresi Zapadni vinogradi 301 i imala je 100 mjesta.

⁶⁰ HAS, F:47. II 89/1925.

⁶¹ HAS, F:47. II 57/1925.

se morali prvo obratiti Senatu, a on im je izdavao odobrenja, odnosno dozvole za održavanje, određivao pristojbe, gradski porez na ulaznice, cijene za troškove struje, čišćenja i ostalih usluga koje su dobivali od gradskih službi.

Kronološki se mogu posložiti sljedeći događaji, koji su samo odabir od šireg mnoštva kulturnih zbivanja.

Svetosavsku proslavu u prostorijama Gradskog kazališta održala je 27. siječnja Studentska akademska udruga „Svetlost“.⁶² Molbu Senatu je potpisao Kazimir Žigante,⁶³ prvi tajnik.

Zabava i posveta zastave Mjesne organizacije „Dobrovoljaca“ kojoj je na čelu tada bio odvjetnik dr. Drago Dimitrijević, održana je u nedjelju 15. veljače.⁶⁴ To je bila velika i masovna svečanost, na kojoj je uz ostale dužnosnike bio nazočan kraljev ađutant general Stevan Hadžić. Bile su ispaljene topovske salve, iznad grada su letjeli avioni, u Velikoj vijećnici održana je skupština udruženja.

Subotičko bunjevačko Katoličko divojačko društvo, u čije ime je potpisana Marga Peić Tukuljac, dobilo je dozvolu uporabe dvorane Gradskog kazališta 19. veljače 1925. godine u cilju priređivanja predstave.⁶⁵ Molba predsjednice Katoličkog divojačkog društva, Lujze Matković, upućena radi traženja dozvole uporabe dvorane Gradskog kazališta u nedjelju 5. travnja 1925. godine u cilju priređivanja predstave Muke Isusove, naišla je na pozitivnu senatsku odluku.⁶⁶

Proljetna izložba slika otvorena je 13. travnja 1925. u Gospodarskoj Kasini. Izlagali su Aleksandra Olah, Klara Gereb, Eugen Lenkei i drugi umjetnici.

Gradska knjižnica (i Muzej) otvoreni su 14. travnja, nakon 6 godina, u objektu Muzičke škole. Mijo Mandić, koji se nalazio na čelu te ustanove, predao je prijedlog da se knjige više ne posuđuju, nego samo koriste na licu mjesta.

Prosvjetno društvo „Neven“ dobilo je dozvolu upotrebe dvorane Gradskog kazališta 19. travnja 1925. godine radi priređivanja redovitog godišnjeg koncerta, kao i svečane akademije „Zrinjski i Frankopan“ 30. travnja.⁶⁷

Moskovski Hudožestveni teatar u svibnju 1925. gostuje⁶⁸ drugi put u gradu. Igra Čehovljeve *Višnjik*, Gogoljevu *Ženidbu* i *Ženu s mora* Henrika Ibsena.

U subotu 30. svibnja započela je još jedna, od strane režima obilato potpomognuta, velika nacionalna manifestacija. Povod je bilo otkrivanje „Spomenika junacima palim za oslobođenje i ujedinjenje 1912.-1918. i razvijanje zastave Jugos-

⁶² HAS, F:47. II 7/1925.

⁶³ Kazimir Žigante (Buzet, 27 III. 1903. – ?), izbjeglica iz Istre, stekao diplomu subotičkog Pravnog fakulteta 1929. godine.

⁶⁴ HAS, F:47. II 8/1925.

⁶⁵ HAS, F:47. II 9/1925.

⁶⁶ HAS, F:47. II 41/1925.

⁶⁷ HAS, F:47. II 44/1925.

⁶⁸ O tome gostovanju tiskana je i knjižica s programom (Kiš, Bažant, Čeliković 2003, 93), a sačuvan je i predmet HAS, F:47. II 20/1924 od 106 listova.

lovenskog sokolskog društva u Subotici“⁶⁹ koja je s pratećim programom održana 31. svibnja 1925.

I Zemljodilska kasina, čiji predsjednik⁷⁰ Marko Jurić potpisuje molbu, dobila je mogućnost da u kazalištu održi svoju zabavu s igrankom.⁷¹

Izložba jugoslavenskih narodnih rukotvorina održana je u Gradskoj kući od 22. do 31. kolovoza, u okviru izložbe i velikog vašara.⁷² Njen glavni organizator bila je Mara Đorđević Malagurski. Ona je i odabrala najveći dio predmeta, nošnji i ručnih radova, izloženih u bunjevačkom odjelu.

Razmimoilaženja između dviju bunjevačkih struja kao organizatora, rezultirala su dvjema odvojenim proslavama (Mačković 2005, 103-105) tisućugodišnjice Hrvatskog Kraljevstva⁷³. Prva, manjeg obima, održana 8. rujna, pod patronatom Gradskih vlasti i sokolske organizacije, mogla bi se označiti kao prorežimska, a druga, veća i masovnija, održana je 20. rujna 1925. godine, pod vodstvom Hrvatskog pjevačkog društva „Neven“. Bilo je to jasno svjedočanstvo o uspjehu buđenja hrvatstva kod Bunjevaca, što se vidjelo i po spomen-ploči koja je tom prilikom postavljena, na kojoj je stajalo da je podižu „bunjevački Hrvati“. O razmimoilaženjima koja su vladala povodom tih proslava govori i sljedeći detalj: unatoč tomu što je gradonačelnik Albe Malagurski naredio da se u prvu proslavu uključe i sve vjerske zajednice, koje su trebale održati svečana bogoslužjenja u utorak 8. rujna, Rimokatolička crkva, odnosno subotička Apostolska administratura, to ipak nije učinila, pa je on zbog toga izrazio svoje oštro negodovanje.

Održan je i jesenski salon na kojem su izlagali slikari iz zemlje.

Subotička slobodna zidarska loža „Alkotás“ je 1924. godine primljena u okrilje Velike lože „Jugoslavija“ i od tada nosi ime „Stvaranje“.⁷⁴ Ona svojim dopisom od 24. veljače 1925. izvještava gradonačelnika o tim promjenama. Navodi i da se ured lože nalazi u I. krugu, Šenoina ulica br. 14, a da je starješina lože Julije Vali, arhitekt.⁷⁵

Petar Pekić je 17. prosinca 1925. položio zakletvu za mjesto činovnika knjižničara u Gradskoj knjižnici.⁷⁶

Subotički Oficirski dom priredio je svečanu zabavu i proslavu rođendana „Njegovog Veličanstva Kralja Aleksandra“ 17. prosinca. U tu svrhu tražili su od Gradskog ekonomata veliku količinu zelenila, palmi i četinara za pletenje vijenaca.

⁶⁹ HAS, F:47. II 66/1925. Tom prigodom je na spomenik postavljeno 16 vijenaca, koje po završetku programa gradska vlast odlaže u Muzej. HAS, F:47. II 77/1925.

⁷⁰ Na godišnjoj skupštini 5. travnja 1925. Marko Jurić je podnio ostavku, a na njegovo mjesto je izabran Ivo Crnković, bivši narodni zastupnik.

⁷¹ HAS, F:47. II 19/1925.

⁷² Vidi dio Kongresi i skupovi. Ministar dr. Ivan Krajač je otvorio i ovu izložbu.

⁷³ HAS, F:47. II 108/1925.

⁷⁴ IAS, F:47. Gr. 263/1925.

⁷⁵ HAS, F:47. Gr. 263/1925.

⁷⁶ Na tom mjestu je ostao do 28. veljače 1930. kada je dobio otkaz. F:47. XII 673/1925.

Djelovale su i priređivale svoje programe, zabave i igranke, posvećivale zastave, još i neke izrazito nacionalne organizacije, poput Srpske nacionalne omladine „Dušan Silni“, Udruženje srpskih četnika „Petar Mrkonjić“.

Internacionalni cirkus „Kludski“ držao je 5 predstava u studenom 1925. godine. Odlazak vlakom iz grada pretvorio se u pravu aferu, budući da je policija na dojavu obavila premetačinu kompozicije i pronašla jednu skrivenu djevojku čiji je nestanak prijavljen.

Supruga F. Piča (Piétsch) u ime Kruga subotičkog divojačkog društva kao i Kruga subotičkog diletantskog društva je bila izuzetno aktivna u priređivanju kazališnih predstava, kojih je tijekom godine održala desetak.

Narodno pozorište Novi Sad dobilo je dozvolu za besplatnu upotrebu kazališta 25., 26. i 27. prosinca 1925. radi održavanja predstava.

Neki od drugih korisnika prostora kazališta su bili: Subotički mađarski radikalni klub,⁷⁷ Francuski klub,⁷⁸ Udruženje ratnih invalida,⁷⁹ Subotičko židovsko omladinsko udruženje „Hakoach“, Subotičko atletičko nogometno društvo, Ekonomska organizacija baranjskih izbjeglica, Filharmonično društvo.⁸⁰

U gradu su radila dva kina, „Korzo“ i „Lifka“, a na Paliću su se u sezoni prikazivali filmovi. Veliku prepreku za njihov napredak bila je zabrana MUD-a prijevoda titlova filmova na mađarski jezik, donesena upravo 1925. godine. Registrirana je i nova tvrtka, Narodni bioskop, koja je s radom počela 26. studenoga iste godine.

U Pučkoj kasini je uz prigodni program 7. prosinca postavljena slika Paje Kujundžića.

Od 1924. tekli su radovi na objektu Subotičkog pučkog kruga, to jest „Nép-köra“, u kome se njegovala mađarska kultura. Oni su privedeni kraju sa završetkom kazališne dvorane tek 1926.

Knjige

U 1925. godini pojavio se veći broj knjiga koje su napisali Subotičani ili govore o temama vezanim za grad. Neke od značajnijih su bile: *Putokaz Bunjevcima i Vojvodini* (Subotica, 1925.) koju je javnosti uputio Joso Šokčić.⁸¹ Njegova osnovna ideja je usmjerena protiv došljaka Hrvata, a ka afirmaciji politike koju zastupaju radikali.

⁷⁷ HAS, F:47. II 26/1925. Prepisku je vodio predsjednik Đorđe Galfi.

⁷⁸ HAS, F:47. II 28/1925. Tajnik Kluba koji je potpisao molbu bio je sudac Jovan Đorđević.

⁷⁹ HAS, F:47. II 22/1925. Odvjetnik Zoltán Lóránt je vodio tu udrugu.

⁸⁰ HAS, F:47. II 54/1925.

⁸¹ Joso Šokčić (Subotica 7. IV. 1902. – Subotica, 28. VII. 1969.), novinar, pjesnik, publicist, dugogodišnji nakladnik i urednik *Nevena*, suradnik beogradskog lista *Vreme*, novosadskog *Dan* i niza subotičkih listova. Bio je mason, član slobodno zidarske lože i rotarijanac. Nakon posla pisara u Gradskoj knjižnici, gdje je dao ostavku, živio je samo od spisateljskog rada. Autor je djela *Subotica pre i posle oslobođenja: grada za istoriju Subotice* (Subotica, 1934.). Od polovice tridesetih godina, on korjenito mijenja kut gledanja i svoj svjetonazor, napuštajući dotadašnju političku orijentaciju i preusmjeravajući se na prohrvatsku liniju. Vidi glede toga kritike na njegov račun: *Jugoslavenski*

Sličnog je profila bila i knjiga Toše Iskruljeva⁸² – *O Vojvodini i njenoj kolonizaciji* (Novi Sad, 1925.); kao i Lazara Stipića⁸³ – *Istina o Vojvodini* (Subotica, 1925.) u nakladi Minerve d. d. U taj vodeći tijek uklapa se i *Almanah o desetogodišnjici naše narodne tragedije 1915-1925* (Subotica, 1925.) u nakladi *Književnog severa*, kojega je sastavio Milivoje Knežević. Nešto posve drukčijeg žanra je knjiga Blaška Rajića *Stari mirotvorci* (Subotica, 1925.)

Te godine i pravoslavni svećenik Marko Protić,⁸⁴ koji je obavljao i dužnost predsjednika Subotičke novinarske udruge, nudi 20. veljače 1925. Senatu da prikupi historijske izvore, sastavi i napiše jednu knjigu kojom bi „otrgao od zaborava prve godine od oslobođenja“. Prilaže raspis MUD-a s informacijom da je novoosnovani Institut za prikupljanje izvora za istoriju našeg oslobođenja i ujedinjenja pokrenuo akciju za prikupljanje historijskih izvora. Senat je tržio da Protić dostavi svoj prijedlog za prikupljanje važnih dokumenata. On je odgovorio sa svojim prijedlozima i uvjetima za započinjanje takvoga posla. U predmetu je sačuvana i prepiska Senata i Marka Protića 1930. godine, pošto je završio rukopis knjige, u vezi tiskanja i honoriranja autorova rada.⁸⁵

Pojavio se i uradak prof. Alekse Ivića „Bunjevci, Srbi i Hrvati“, objavljen u časopisu *Književni sever*, godina I., 1. X. 1925, knjiga I, svezak 7, str. 264-265.

Tiska se i objavljuje knjiga prof. Mirka Kosića *Osnovi ekonomske politike*, knj. 1, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd.

Knjižara „Jedinstvo“ priredila je album fotografija Subotice i Palića povodom kongresa učitelja.

Tisak u 1925.

Ličnost puna osobitosti bio je Rude Štagljar Majevčanin.⁸⁶ On je, po vlastitim riječima, „u nacionalizmu našao smisao života“. Kao vlasnik i direktor pokreće tiskovinu *Nova Pošta*.

narod br. 34 od 4. VII. 1935. i članak „Snovi Jose Šokčića o podeli Vojvodine“, *Narodni glas*, od 10. XII. 1939.

⁸² Teodor Toša Iskruljev (Jasenovo, 5. IX. 1885. – Beograd, 12. IV. 1974.) učitelj, novinar, publicist, gorljivi zastupnik radikala i ideja Jaše Tomića. Urednik glasila Narodne radikalne stranke *Bačvanin* (1922.).

⁸³ Lazar (Adalbert Ludovik) Stipić (Subotica, 26. VII. 1890. – Subotica, 14. V. 1944.) ostao je zapamćen kao jedan od najagilnijih novinara u Subotici, ali isto tako bio je nakladnik, publicist i književnik.

⁸⁴ Marko Protić, svećenik, novinar, književnik (Tovariševo, 3. V. 1882. – Subotica, 10. X. 1936.). Život je okončao samoubojstvom na subotičkom kolodvoru. Na temelju ponude Senatu, nastao je njegov uradak *Zlatni dani Subotice: od oslobođenja do potpisa mira, 13. nov. 1918 – 4. juna 1920, zapisi i historija*, (Subotica, 1930.). Osim toga, ostavio je i knjižicu *Srpski triumviri u bunjevačkom renesansu od 1860. do 1990. godine*, (Subotica, 1933.).

⁸⁵ IAS, F:47. II 23/1924.

⁸⁶ Mirjana Gross (Gross 1968-9) spominje kako je Rude Štagljar Majevčanin bio suradnik *Mlade Hrvatske* i da se s grupom omladinaca okupljao oko A. G. Matoša. Po dolasku u Suboticu radi kao

Pojavljuju se *Hrvatske novine* pod uredništvom Miška Prčića. One su bile nastavak *Subotičkih novina*, list „za kršćansko i narodno udruženje“, koje su izlazile od 1920. do 1925., kada su obustavljene te umjesto njih pokrenute *Hrvatske novine*.⁸⁷

Pokrenut je i tjednik *Az Utca* (hr. Ulica). Inicijator i urednik bio je János Csuka,⁸⁸ publicist, novinar, pjesnik i prevoditelj. Djetinjstvo je proveo u Slavonskom Brodu, zatim se preselio u Novi Sad, a veći dio međuraća proživio je u Subotici.

Od 1. travnja 1925. počeo je izlaziti časopis *Književni sever*,⁸⁹ a sličnog profila na mađarskom jeziku bio je 15. svibnja pokrenut *Irodalmi Értésítő* (hr. Književni glasnik).

Dvojezični omladinski list *Mladost : Ifjúság* pojavio se 15. travnja 1925. godine. Pokretač je bio vlasnik knjižare A. Mamužić, pa se on tamo i raspacavao.

Na Vidovdan, 28. lipnja 1925., pojavio se prvi broj *Subotičkog glasnika*. Samim tim jasno je stavio do znanja kakva će mu biti ideološka matrica.

Szombat je bio tjednik koji se bavio pitanjima iz društvenog i kulturno umjetničkog života Židova. Počeo je izlaziti 26. srpnja.

Subotički pčelari pokrenuli su *Vajdsági Mehezeti Lap* (hr. Vojvođanski pčelarski list).

Već istaknuti pregaoci pisane riječi Joso Šokčić i Antal Havas inicirali su novine pod nazivom *Család* (hr. *Obitelj*).⁹⁰

Tjednik *Mozi Ujság* (hr. Kino novine) počeo je izlaziti 22. studenoga.

Zdravstvene prilike

O stanju zdravlja Subotičana saznajemo iz *Subotičkog glasnika* (br. 10 od 11. veljače 1926.) koji na drugoj strani u članku „Zdravstvene prilike u našem gradu u kretanju populacije“ donosi podatke iz godišnjeg izvještaja „gradskog fizikusa“ za proteklu, 1925. godinu. Saznajemo da je od akutnih zaraznih bolesti, najviše bilo oboljelih od trahome – 549, od tifusa 71 – a umrlo je 11 osoba, od šarlaha je oboljelo 60 – a umrlo 9, od „tifterije“ je bilo 36 oboljelih i 8 umrlih. „Ogromna je šteta što se ne vodi statistika o kretanju tuberkoloznih obolenja, jer kao što je poznato tuber-

novinar, ali i je poslovni čovjek, špekulant bez moralnih skrupula. Bio je 1923. predsjednik Mjesne organizacije ORJUN-e. Javlja se kao vlasnik i urednik listova: *Slobodna štampa* (1920.), orjunaškog *Principa* (od 9. IX. 1922. – V. 1923.), *Severne pošte – Nove pošte – Nove severne pošte* (1923.-1925.), *Subotičkog glasnika* (29. X. – 29. XI. 1925.), *Progres* (1929.).

⁸⁷ To je značilo da su u vrijeme izbora 1925. bili protiv Radikalne stranke, ali i odvrćali čitatelje i od toga da glasuju za Radićevu stranku. Kao odgovor na takve napise česti su bili sporovi koje su pokretale strane koje su se osjetile napadnutima, poput Udruženja dobrovoljaca koje u studenom 1925. pokreće tužbu protiv urednika Prčića jer su se osjetili povrijeđenima člankom u rubrici „Raboš“, a nakon te privatne inicijative i Državno tužilaštvo pokreće spor jer novine nisu imale istaknuto ime glavnog i odgovornog urednika!

⁸⁸ János Csuka (Segedin, 22. VIII. 1902. – Budimpešta, 1. I. 1962.). Jedno od značajnih djela mu je *A délvidéki magyarság története 1918-1941* (hr. Povijest Mađara južnih krajeva 1918-1941).

⁸⁹ Prvi broj objavljen je 1. travnja 1925., a ugašen je krajem 1935. godine.

⁹⁰ HAS, F:47. Gr. 226/1925.

koloza je tipična bolest naših sugrađana pored trahome“. Po nekim drugim izvorima može se naslutiti da je smrtnost bila iznimno velika, do 30 smrtnih slučajeva na 1.000 ljudi. Kretanje populacije je bilo sljedeće: ukupno rođeno 2.914 djece (1.465 muške i 1.449 ženske), ukupno umrlih 2.148, od toga djece: do 1 godine – 732, od 1 do 7 godina – 179, i preko 7 – 1.041, što je davalo priraštaj od 766 osoba. Pisac članka na kraju daje i komentar: „... da u našem gradu još uvek prosperira lekarski stalež. Jer kako bi se inače objasnio fakat da su se u toku 1925., u Suboticu nastanili još 10 novih lekara!“.

Specifičan zdravstveno-socijalni problem bile su i prostitutke. Jedna od poznatijih ulica *crvenih fenjera* je bila Topnička ulica (danas Bihačka). Godine 1925. broj „bludnica“ uvedenih u posebnu gradsku evidenciju je bio 171.⁹¹

Politički život

Najznačajniji događaj na razini zemlje, pa time i Subotice, bili su parlamentarni izbori. Vlada Nikole Pašića (6. XI. 1924. – 29. IV. 1925.) sastavljena od radikala i samostalnih demokrata Svetozara Pribičevića raspisala je izbore za 8. veljače 1925. Naj snažnija oporba bila je Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS). Režim protiv nje provodi oštre mjere. Tako vlada 23. prosinca 1924. donosi odluku o primjeni Zakona o zaštiti države i na ovu stranku, pa je time zabranjena njena politička aktivnost i pokrenuto kazneno gonjenje članova vodstva stranke. Istog dana uhićen je i Stjepan Radić.

Lokalna skupština – Prošireni senat na svojoj prvoj sjednici u 1925. godini donosi odluku o izboru predsjednika i članova biračkih odbora iz redova vijećnika na 38 biračkih mjesta u subotičkom biračkom okrugu.⁹² Kao pripremu za izbornu kampanju može se smatrati i serija otpuštanja gradskih činovnika i redara koja u Subotici počinje krajem 1924. godine. To se nastavilo i u sljedećem razdoblju. Redar II. klase Tv. A. Markešić, inače izbjeglica iz Istre, kome je 9. veljače nadzornik redarstva jasno rekao da je „antidržavni element i da će biti protjeran iz Subotice“, pod takvim pritiscima sam daje ostavku 11. veljače 1925.⁹³

Širi se mreža i ustroj Radikalne stranke osnivanjem novih filijala po okolnim bunjevačkim mjestima. Tako dolazi siječnja 1925. godine do osnutka filijale u Gornjem Tavankutu u kući Stevana Gurinovića.

Izrečena je i zabrana izlaženja (6. veljače) dnevniku na mađarskom jeziku *Hírlap*.⁹⁴ Istina je da je na temelju zakona na kojega se odluka poziva, nju mogao donijeti samo ministar unutrašnjih djela, a ne gradonačelnik, no ona je naravno primijenjena.

⁹¹ HAS, F:47. 1006, 1007. Taj broj se kretao u 1927. – 276, 1932. – 392, 1939. – 300, a 1940. – 645.

⁹² HAS, F:47. 4. Zapisnik Proširenog senata 1925. 1. P.S. od 29. siječnja, 2343/1925.

⁹³ HAS, F:47. Gr. 234/1925.

⁹⁴ HAS, F:47. Gr. 170/1925.

Za vrijeme kampanje i tijekom samog glasovanja zabilježena su razna radikal-ska nasilja (Hrabak 1981, 157-181) u cijeloj Vojvodini pa i u Subotici. Moglo se glasovati samo uz posebne legitimacije, koje mnogi nisu dobili na vrijeme, glasačka mjesta su bila udaljena i po dvadeset kilometara itd. Nasilje je bilo izrazito prema sljedbenicima HRSS-a u Subotici (Bara 2010, 146-149). Ono je započelo 3. siječnja 1925. pozivanjem u kapetaniju sudskog savjetnika u ostavci Mateja Jankača i odvjetnika dr. Mihovila Katanca, pritvaranjem trgovca Stipana Matijevića. Oni su šikanirani i optuživani da šire „radičevštinu“.⁹⁵

U Subotici je na izborima za Narodnu skupštinu 1925. godine trebalo izaći 10 lista, ali je Subotički okružni sud u zadnji tren (14. siječnja) poništio HRSS-ovu izbornu listu. Tako je na izborima bilo 9 lista, među kojima su bile i liste Bunjevačko-šokačke stranke i Vojvođanske pučke stranke. Rezultati izbora u Subotičkom izbornom okrugu bili su sljedeći: radikali 16.555 glasova ili 47 %, Demokratska stranka 7.406 ili 21,3 %, Mađarska stranka 3.145 ili 9 %, Bunjevačko-šokačka stranka 2.350 ili 6,8 %, Vojvođanska pučka stranka 1.347 ili 3,8 %. Na temelju takvih rezultata u subotičkom izbornom okrugu zastupnike su dale samo lista radikala i demokrata. Izabrani su Marko Jurić, dr. Jovan Radonić⁹⁶ i Milan Grol, ministar prosvjete s liste Radikalne stranke, i dr. Luka Plasković s liste Demokratske stranke.

Ubrzo nakon izbora, krajem veljače 1925., Marko Jurić narodni zastupnik u radikalnom klubu, održao je govor kao odgovor na napade opozicije („radičevaca“) u parlamentu. Govorio je o „Bunjevcima i Šokcima, da se nad njima vrši nasilno pohrvaćivanje od strane hrvatskih separatista“, a sve u neposrednoj funkciji propagande protiv HRSS-a.

Kao plod izbornih rezultata, koji se nisu mogli tumačiti kao slom oporbe, tajnih pregovora uhićenog Stjepana Radića, dolazi do Radićevog novog političkog zaokreta⁹⁷ i ulaska u Pašićevu vladu. Pregovorima dva najsnažnija politička faktora, Pašića i Radića, HSS dobiva četiri ministarska mjesta. Radić je dužnost ministra prosvjete obnašao u desetoj vladi Nikole Pašića i u vladi Nikole T. Uzunovića, u vremenu od 17. studenoga 1925. do 15. travnja 1926. godine. Često putujući, imao je priliku politički djelovati diljem zemlje. Tako jednom prilikom, na zboru HSS-a 13. prosinca 1925. u Mariboru, dotiče u svom govoru i subotički Pravni fakultet.⁹⁸ „U Subotici imamo jednu smutnju od fakulteta, gde ima više profesora od (studenata) đaka ... Profesori tamo ne rade mnogo, a đaci piju i lumpuju i takođe ne rade mnogo.“ Profesorski Savjet već 15. prosinca odgovara i niječe takve optužbe, i najavljuje tužbeni

⁹⁵ HAS, F:47. Gr. 17/1925. Obojica su napisala povodom toga žalbu gradonačelniku u kojoj su opisali nezakonito ponašanje policije.

⁹⁶ Dr. Jovan Radonić (Mol, 9. II. 1873. – Beograd, 25. XI. 1956.) povjesničar, sveučilišni profesor, akademik. Kao narodni zastupnik u tom sazivu obnašao je dužnost predsjednika financijskog odbora Parlamenta. Bavio se i Bunjevcima (Radonić 1954).

⁹⁷ Nakon otklona ka komunističkim idejama širenim iz III. Interancionale, dolazi 27. ožujka do izjave Pavla Radića kojom se prihvaćaju Vidovdanski ustav, dinastija, jedinstvo države i jedan parlament. Time se nakon toga iz imena stranke briše oznaka – republikanska.

⁹⁸ HAS, F:228. 56/1925.

postupak. Spor je ipak razriješen bez sudskog procesa, Radić je 16. siječnja 1926. posjetio Suboticu, te pisao Savjetu profesora i demantirao ono za što ga optužuju.

Naslovni članak u radikalnim *Bunjevačkim novinama*⁹⁹ br. 14. od 10. travnja 1925. glasio je „Mi nismo Hrvati“.

Nakon 20. svibnja Veliki župan Dragoslav Đorđević otputovao je na oporavak u lječilište. U još jednom navratu posjetio je lječilište. Od 25. rujna do 20. listopada išao je u Vrnjačku Banju, a zamjenjivao ga je gradonačelnik.

Mjesna organizacija „Dobrovoljaca“ tužila je Blaška Rajića za klevetu koju je objavio u *Hrvatskim novinama* br. 33.¹⁰⁰

Đorđe Galfy i Željko Riger su na čelu Mađarskog radikalnog kluba.

Gradski vijećnik Lazar Stipić 17. studenoga podnosi interpelacije, od kojih je jedna i o uništavanju natpisa latinicom.¹⁰¹

U kući Mate Vidakovića u Tavankutu na br. 458 formirana je ispostava Samostalne demokratske stranke.¹⁰²

Gospodarstvo

Kao i u cijeloj Vojvodini, mlinarstvo je i u Subotici bilo izuzetno razvijeno, mada je zenit doživjelo krajem XX. stoljeća. U 1925. godini radilo je ukupno 13 mlinova, koji su imali maksimalni dnevni kapacitet od 218 tona (Ulmer 1968, 59).¹⁰³

Požari izazvani mlinskom prašinom događali su se relativno često. Krajem 1925. godine tako je izgorio mlin Vince Kohana. Osnovan je 1921. godine na Senčanskom putu (Ulica oslobođenja 85). Kohan je ožujka te godine dobio građevinsku dozvolu za građenje kuće i parnog mlina na adresi Senčanski put 85. Nakon požara nije ga obnavljao već je plac prodao tvrtki Fako d. d.

Najveća prehrambeno izvozna tvrtka Hartmann i Konen dominirala je tržištem peradi, jaja i svinja. Na londonsko tržište su samo u travnju 1925. godine isporučili 140.000 komada purica. Imala je razvijenu mrežu filijala u zemlji, kojih će 1925. godine biti 18.

Salamon Gingold dobiva 1924. godine dozvolu za gradnju novog pogona, na adresi Nikolićeva 17 (danas ulica Nade Dimić). Tako će sljedeće, 1925. biti završen objekt u kome će nastaviti raditi na dotadašnjim poslovima, ali pod imenom – Ocean. U tom objektu radionice će imati kompletnu instalaciju za izradu limenih kutija, konzervi, koju je 1922. godine kupio u Magdenburgu.

Kao obrtnici braća Lenard se javljaju od 1925. godine. Tvrtka je registrirana pod imenom Braća Lenard, a obrtnica je izdana pod brojem A 71/1925. S radom je

⁹⁹ *Bunjevačke novine* su bile glasilo Narodne radikalne stranke.

¹⁰⁰ *Bunjevačke novine* od 21. XI. 1925.

¹⁰¹ HAS, F:47. I 291/1925.

¹⁰² HAS, F:47. Gr. 735/1925.

¹⁰³ Najveći kapacitet je imao Gornjobački mlin d. d. – 65 tona, Kohan – 30 tona i Jakob Berger – 25 tona.

započela na adresi Trg Kralja Tomislava 2, gdje se nalazila njihova roditeljska kuća, a gdje je u dvorišnom dijelu dograđena radionica.

Jedno od najsnažnijih poduzeća u Subotici bila je Subotička električna željeznica i osvetljenje d. d.¹⁰⁴ Grad je ustanovio (mada im nisu bile dostupne poslovne knjige!) da 1925. i 1926. godine tvrtka bilježi iznimno velike profite. Tako je u razdoblju od 1. prosinca 1925. do 1. prosinca 1926. proizvedeno 3.569.674 kWh struje. Privatnim potrošačima je isporučeno 1.819.478, za tramvaj 509.611, za vlastitu potrošnju 341.743, i gubitak 898.842 kWh. Prihod od prodane struje je bio 11.711.115 dinara, od prodanih tramvajskih karata 4.405.975, od prodanih brojila 200.000, i razni prihodi 83.000 dinara, što zajedno čini 16.399.090 dinara prihoda. Čist dobitak je iznosio čak 5.839.342 dinara. Zarada u 1927. godini je bila 3.923.962 dinara. Tvrtka je imala dva putnička automobila, Cadillac i Debrün. Broj zaposlenih radnika je 1925. godine iznosio 237. U okviru poduzeća postojao je od 1925. godine i sportski klub – Športski klub električne centrale.

Prirodne nepogode

Zabilježeno je da je nekoliko ljetnih oluja poharalo Suboticu i okolinu. Jedna od njih je bila 3. svibnja 1925. Tom prilikom grom je zapalio kuću Roke Vukovića u Ljubljanskoj ulici br. 15, koja je od toga izgorjela.¹⁰⁵ Kroničar Subotice Joso Šokčić navodi da je oluja bila i u srpnju. „U julu je vladalo nad Suboticom nezapamćeno nevreme. Silan vetar čupao je drveće, rušio krovove i srušio jedan deo tornja rimokatoličke crkve sv. Đurđa. Na Palićkom putu skoro sva su drveća bila iščupana, tako da je saobraćaj bio onemogućen“ (Šokčić 1934, 298).

Veliko nevrijeme vladalo je i u utorak 25. kolovoza 1925. godine u popodnevnim satima.¹⁰⁶ Vjetar je lomio stakla na prozorima i crjepove, rušio krovove i visoke tornjeve, vadio drveće iz korijenja (bilo je oko 10.000 iščupanih stabala!)¹⁰⁷ Ta oluja u kolovozu 1925. god. izazvala je u Subotici i okolici mnogo štete. Senatu prijavljuju štetu: Gospodarsko odeljenje, Žandarmerijska stanica Tavankut i Ludaš, Odeljak finansijske kontrole u Tavankutu, Subotička žandarmerijska četa... Rimokatolički župnik u Tavankutu Antun Berger, već istoga dana (25. kolovoza) pisao je Senatu molbu da se polupani crjepovi nadoknade a i druge štete na objektima crkve poprave.¹⁰⁸ Još veću štetu pretrpjela je crkva u Žedniku, što saznajemo iz molbe župnika Petra Evetovića, koji piše da je „toranj svaljen, svod probijen, a krov na više mesta načet“.¹⁰⁹ Slično je bilo i na crkvi sv. Roka u Keru, gdje je s tornja na krov pala rozeta

¹⁰⁴ Kao većinski vlasnik dionica, od 1924. godine se javlja američka tvrtka Charles Bill McDaniel.

¹⁰⁵ HAS, F:47. XV 158/1925. Vlasti su mu dodijelile 600 snopova trske da pokrije kuću.

¹⁰⁶ IAS, F: 047. XV 313/1925. Nevrijeme je bilo oko 16 sati.

¹⁰⁷ Podaci Šumske uprave u Subotici. HAS, F:47. 340/1925.

¹⁰⁸ HAS, F:47. XV 298/1925.

¹⁰⁹ HAS, F:47. XV 298/1925.

teška 100 kg, probila krov i oštetila orgulje,¹¹⁰ kao i crkvi sv. Jurja gdje je također srušen dio tornja, probijen krov i oštećene su orgulje.¹¹¹ Inženjerski ured podrobno izvještava koje su zgrade pretrpjele štetu i kolika je ona. Samo na gradskim zgradama ona je procijenjena na preko milijun dinara. Zbog toga je bilo neophodno da gradske vlasti podignu zajam od Gradske štedionice u visini 550.000 dinara, za sanaciju nastale štete.

Stradalo je i prvo nogometno igralište, vršnjak najstarijeg kluba na prostoru Jugoslavije – NK „Bačka“. Njihove prve tribine srušila je ista oluja 1925. godine, pa je naredne, za dvadesetpetogodišnjicu osnivanja, sagrađena nova tribina, koja je i danas na svom mjestu.

Što se izgradilo 1925. godine?

U Subotici je nakon rata vladala nestašica stanova. Ona je u prvim godinama nakon 1918. bila vrlo izražena, ali ni u promatranom razdoblju nije bitno ublažena.

Izgrađeno je malo objekata u javnom vlasništvu – većina građevina bili su privatni objekti. Uobičajeno je bilo da se privatne kuće na periferiji grade od naboja, čepića (zemlje) s pokrovom od trske ili crijepa. Većina izgrađenih su prizemne, rijetke su katnice.¹¹² U Aleksandrovu, na zemljištu (tzv. Novo selo) dobivenom od Ministarstva za agrarnu reformu, grade se kuće naseljenicima.

Kino „Korzo“ postavlja ljetnu pozornicu.¹¹³

Tvrtka Weigand i Drug podiže auto garažu u ulici Paje Kujundžića 4, a Samuel Kopp i sinovi d. d. radničke stanove na Majšanskom putu, Industrija želznog nameštaja d. d. 7 stambenih i 14 sporednih objekata na svom placu u Segedinskim vinogradima 110, Vilim Konen podiže sušaru za hmelj na Palićkom putu (danas prodavaonica „Office shoes“).

Jugoslavenska banka d. d. filijala u Subotici adaptira zgradu u Jelačićevoj 1, gdje će biti smještena.¹¹⁴

Grad je obavljao parcelizaciju zemlje i projektirao nove ulice. Tako je to učinjeno i na posjedu dr. Karla Vermeša u Palićkim vinogradima, iza objekata Kolevke, na tzv. zemljištu „Blezak“ naselja.¹¹⁵

Grad je kupio parcelu (k. č. 14.155/4) pored Bajskog groblja za 45.000 dinara u cilju njegova proširenja.¹¹⁶

¹¹⁰ O tomu izvještava Blaško Rajić, župnik. HAS, F:47. XV 298/1925.

¹¹¹ Toranj je obnovljen tek 1928.

¹¹² Samuilo Holländer podiže katnu kuću u VI. krugu, Zrinjski trg 57. HAS, F:47. III 357/1925.

¹¹³ HAS, F:47. III 203/1925.

¹¹⁴ HAS, F:47. III 630/1925.

¹¹⁵ HAS, F:47. III 465/1925.

¹¹⁶ HAS, F:47. XIII 1-700/1925.

Generalna direkcija carina ima potrebe smjestiti subotičku carinu pa razmišlja o kupovini zgrade u ulici Đenerala Milojevića 1, a usporedo pravi i planove da se izgradi nova zgrada za te potrebe. To će biti i realizirano, ali tek u razdoblju 1927.-1932.

Prostor je problem i za Okružnu Financijsku upravu u Subotici koja bila je smještena u dvjema velikim zgradama u ulici Bene Sudarevića 8 i 10 (IV. krug) u vlasništvu Prokešove porodice¹¹⁷. U cilju rješavanja ostanka te ustanove u Subotici i njenog trajnog smještaja, dr. Jovan Manojlović, član Proširenog senata, zalagao se i podupirao ideju da se zgrade otkupe od privatnih vlasnika. To je potkrepljivao argumentima da su već iz grada premješteni „Đački eskadron, Podoficirska škola, Vojni okrug i Agrarni ured a da kruže glasine i o premještanju Pravnog fakulteta. Subotica, koja je pod mađarskim režimom tako gigantskim koracima napredovala, treba da pod našom upravom postane velika selendra“.¹¹⁸

PRILOZI

HAS, F:47. I 23/1925

*Razrešeni i postavljeni članovi Proširenog senata na osnovu predloga od 31. decembra 1924. br. 829/1924. Ministarstvo unutrašnjih dela KSHS, Beograd, Odeljenje za BBB br. 71/1925. Velikom županu sl. Kr. Grada Subotice.*¹¹⁹

Po tom rješenju:

Razrešeni i postavljeni članovi P.S. na osnovu predloga 31. XII 1924. br. 829/1924

Ministarstvo unutrašnjih dela KSHS, Beograd, Odeljenje za BBB br. 71/1925.

Velikom županu sl. Kr. Grada Subotice

redni broj	razrešeni	postavljeni
1	Andrija Deak	Dušan Terzin, trgovac
2	Miroslav Alčin	Miloš Kurteš, trgovac
3	Antun Peić T.	Svetozar Radišin, učitelj
4	Šime Rajčić	dr Zvonimir Piškulin, adv.
5	Joso Mamužić	Pera Segedinčev, ekonom
6	Grga Letić	Iso Jović, trgovac
7	Pera Ružinski	Milan Vasiljev, ekonom
8	Lipot Vig	Mladen Ruski, ekonom
9	Antun Bilinc	Mladen Grbić, trgovac
10	Tome Francišković	Aleksandar Mijatov, trgovac
11	Bolto Skenderović	Pera Ognjanov, učitelj

¹¹⁷ Vlasnici su bili: Ilona Prokeš, Etela Prokeš (sup. Erema Valdburga) i Mihajlo Prokeš. Oni su pokušali Generalnoj direkciji računovodstva ponuditi te objekte na prodaju za cijenu od 5 milijuna dinara. HAS, F:47. 390/1925.

¹¹⁸ Dr. Manojlović je 17. listopada uputio predstavku Proširenom senatu. HAS, F:47. 390/1925.

¹¹⁹ HAS; F:47. I 23/1925.

12	Svetozar Radić	Đurica Terzin, ekonom
13	Josip Flekenštajn	Nenad Vasiljev, ekonom
14	Jašo Vojnić Zelić	Bogdan Miković, profesor
15	Josip Takač	Vojin Isakov, ekonom
16	Stipan Sebenji	Paja Ruski
17	Nikola Francišković	Milan Damjanović, ekonom
18	Joso Stipić	Jova Košić, ekonom
19	Lojzija Skala	Joca Pušin, ekonom
20	Paja Vojnić Hajduk	Predrag Pušin, ekonom
21	Aleksandar Kadar	Stevan Krnjajski Jović, ekonom
22	Ivan Krnjajski	dr Andra Andrejević, lekar
23	Franja Mamuzić	Koja Krnjajski, ekonom
24	dr Draga Dimitrijević	Sima Turanov
25	Martin Vujković	Steva Krstić, posrednik
26	Antun Mamuzić	Dragoljub Milojković, kožar
27	Franje Tumbas	Jevta Vasiljev, ekonom
28	Mate Skenderović	Blagoje Bajić, ekonom
29	Antun Bašić Palković	Miladin Lazičić, ekonom
30	Gustika Kulindžić	Staniša Mihajlović, paroh
31	Veca Matković	Rada Krnjajski Lazarev, ekonom
32	Grga Budanović	dr Danilo Marković, lekar
33	Sima Milodanović	Ljuba Atanković, trgovac
34	Imre Riger	dr Cvetko Ognjanov, advokat
35	Dančo Kulundžić	Vojin Kešeljević, bank. čin.
36	Antun Buljovičić	Milovoj Mitrović, bank. čin.
37	Bruno Francišković	Vojin Aradski, ekonom
38	Mijo Kun Balaž	Uroš Aradski, ekonom
39	Marko Pejić T.	Cvetko Rakić, ekonom
40	Joso Pejić T.	Đuka Isakov, ekonom
41	Pera Gosar	Ivan Brankovan, dir. banke
42	Luka Kesenović	Lazar Đurčić, profesor
43	Stipan Kolar	Stanoje Milivojević, inž.
44	Đuka Đukić	Milan Apostolović, inž.
45	Pajo Šefčić	Cvetko Čičić, učitelj
46	Ivan Berger	Miće Dulić, ekonom
47	Joso Vidaković	Stipan Peić, krojač
48	Ivan Barbenović	Joco Vidaković, ekonom
49	Stipan Rigo	Đuka Marković, ekonom
50	Lojzija Baraković	Luka Sekelj, trgovac
51		Fabuš Horvacki, trgovac
52		Joco Poljaković, bank. čin.
53		Lazo Dulić, ekonom
54		Bartal Stipić, ekonom
55		Mijo Šarčević, ekonom
56		Stipan Gabrić, poduzim.
57		Grgo Vukov, gostioničar
58		Lojzija Šabić, ekonom
59		Mukija Peić T., ekonom
60		Matija Lučić, ekonom
61		Pera Stipić, gostioničar

62		Joso Zelić, ekonom
63		Šima Rudić, ekonom
64		dr Ivo Milić, profesor univerziteta
65		Kalman Crnković, ekonom
66		Joso Horvat Almaški
67		Matija Kovač, stolar
68		Stevan Torma, čizmar
69		Lajčo Stipić, ekonom
70		Joška Stipić, ekonom
71		Mojsije Kon, ekonom
72		dr Iso Mezei, lečnik
73		Gustika Fister, gostioničar
74		Stevan Majlat, ekonom
75		dr Jovan Janiga, ekonom
76		Stevan Tabarski, trgovac
77		dr Bela Terek, lekar
78		Aleksandar Velički, trgovac
79		Mita Medanski, trgovac
80		Geza Pilišer, trgovac
81		dr Miloš Rafajlović, advokat
82		Steva Majstorović, ekonom
83		Isidor Dajč, optičar
84		Mihajlo Šušnjarac, šef oblasne zašt. djece
85		Dura Grbić, trgovac
86		Dura Galfi, apotekar
87		Joso Rajčić, vlasnik mlina
88		Mirko Rotman
89		Mirko Jakobčić, dir. banke
90		Lajčo Šreger, izvoznik
91		Vladislav Hercog, industrijalac
92		Bela Gabor, industrijalac
93		Grga Vuković, trgovac
94		Lajčo Frenkel, trgovac
95		Pera Vujković, trgovac
96		Žiga Ajzler, industrijalac
97		Armin Sonenberg, trgovac
98		Pera Stantić, ekonom
99		Radomir Vujić, školski nadzornik
100		Aleksandar Mikić, školski nadzornik
101		Jaša Stantić, ekonom
102		Paja Budinčević, posjednik
103		Paja J. Vuković, ekonom
104		Marko Presburger, obučar
105		dr Lajoš Pap, bankar
106		Felo Vidaković, trgovac
107		Milan Jorgović, učitelj
108		Ilija Medaković, učitelj
109		Paja Skenderović, ekonom
110		Miško Budinčev, ekonom

Izvolite izvršiti ovu odluku, 2. januara 1925. godine, Beograd. Po naredbi Ministra Unutrašnjih dela, za načelnika Vel. župan Aleksijević

*G r a d s k o m S e n a t u
Subotica*

*Dostavlja predlog u prepisu, na dalji postupak.
Subotica, 12. januara 1925. god.
Gradonačelnik: Alba Malagurski*

HAS, F:47. I 300/1925

Rešenjem Ministarstva unutrašnjih dela KSHS, Beograd, Odeljenje za BBB br. 19809/1925. od 10. XI 1925. po potrebi službe, razrešavam zvanja i dužnosti sledeće članove Proširenog Senata

redni broj	razrešeni	postavljeni
1	Milorad Nedeljković, prof. univeziteta	Jovan Gašić, inženjer
2	Stanoja Milivojevića, zamenik direktora železnice	dr Matija Evetović, dir. ženske Gimnazije
3	Milivoj Mitrović, činovnik	Janko Garić, dir. muške Gimnazije
4	Joso Horvat Almaški, posednik	dr Fedor Nikić, docent Pravnog fakulteta
5	dr Marko Petrović, advokat	dr Jovan Savić, docent Pravnog fakulteta
6	Stipan Pejić, krojač	Joško Čurčić Malagurski, posednik
7	dr Aleksandar Magarašević, advokat	Sava Radašić, čurčija
8	Đuro Popović, prosvetni inspektor	Steva Burnat, trgovac
preminuli		
9	Aleksanadar Velicki	Nikola Ognjanov, ekonom
10	Ivan Dulić	Jova Begečki, sarač
11	Stevan Krstić	Eugen Filoj, knjigovezac

F:47. Gr. 91/1925

ZVANIČNA ZAKLETVA

Ja Jakov Matković zaklinjem se svemogućim Bogom, da ću vladajućem Kralju Aleksandru I. veran biti, da ću se savesno pridržavati ustava Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i da ću kao podanik ove države sve zakone poštovati i lojalan biti, dužnost moju po zakonima i naredbama predpostavljenih mi vlasti tačno i savesno vršiti, tako mi Bog pomogao.

Subotica, dne 26. 01. 1925. Jakov Matković

*Vel. Beležnik: Vukić
Perovođa: Rudić*

(U postupku imenovanja za vašarskog nadzornika Jakov Matković je položio zakletvu)

F:47. Gr. 170/192

URED GRADONAČELNIKA GRADA SUBOTICE

Broj: 170/925. grnč.

ODLUKA:

*Na osnovu 4 alineje § 11. o štampi / XXIV- z. čl. 1914.g./ zabranjujem rasparsčiva-
nje političkog dnevnika „Hirlap“.*

R a z l o z i:

*Na osnovu pomenutog paragrafa nalazim, da pomenuti politički dnevnik sa svojim
pisanjem je podesan na to, da izazove mržnju protiv jedne narodnosti, staleža ili
veroispovesti i ovako iz javnih interesa trebalo je rešiti kao gore.*

*O čemu se izveštava Vel. Kapetan grada Subotice sa time, da ovu odluku odmah
izvrši i „Hirlap“ politički dnevnik.*

Eventualno, uložena žalba nema odgodne moći.

*Subotica, 6. februara 1925. g. Gradonačelnik:
Malagurski*

Literatura:

Godišnja skupština Nevena ili kako se jedna kulturna ustanova pretvara u politič-
ku“, *Bunjevačke novine*, br. 20, od 22. V. 1925. Subotica. 1.

„Zloupotreba gostoprimstva“, *Subotički glasnik*, br. 8., 16. VIII. 1925. Subotica. 1.

Banac, Ivo. 1988. *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, Zagreb: Globus.

Bara, Mario. 2010. Stjepan Radić i bački Hrvati. *Identitet bačkih Hrvata : Zbornik
radova s međunarodnog znanstvenog skupa*. Zagreb-Subotica: Hrvatski institut za
povijest i Hrvatsko akademsko društvo. 125-165.

Bognar, Andrija. 1999. Položaj Mađara u Vojvodini od 1918. do 1995., *Međuna-
rodni znanstveni skup pod nazivom Jugoistočna Europa od 1918. do 1995. godine*.
Zagreb. <http://www.hic.hr/books/jugoistocna-europa/sekulic.htm> (pristupano
11. IX. 2011.)

- Gross, Mirjana. 1968-9. „Nacionalne ideje studentske omladine u Hrvatskoj uoči I. svjetskog rata“, *Historijski zbornik*, XXI-XII: 75-144.
- Hrabak, Bogumil. 1981. „Radikalna nasilja u Vojvodini u vezi s izborima 8. 2. 1925.“, *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 24, Novi Sad.
- Jablanović, I. P. [Prčić, Ive]. 1925. Orlovi. *Subotička Danica ili bunjevačko-šokački kalendar za prostu godinu 1926.*, Subotica.
- Janjetović, Zoran. *O širenju zemljoposeda vojvodanskih Švaba između dva svetska rata*. <http://www.drustvosns.org> (pristupano 5. IX. 2011.)
- Kiš, Gustav i Bažant, Eva i Čeliković, Katarina. 2003. *Subotička bibliografija*, sveska 3, 1918-1944, 1. dio. Subotica: Gradska biblioteka.
- Mačković, Stevan. 2005. Obilježavanje tisućugodišnjice hrvatskog kraljevstva u Subotici, *Klasje naših ravni* 3-4: 103-105.
- Petrović, Kosta. 1928. *Kraljevski Slobodni grad Subotica i kupalište Palić*. Subotica.
- Radonić, Jovan. 1954. O seobi Bunjevaca u Suboticu 1687. godine. *Glas Srpske akademije nauka*, CCXIV, Odeljenje za društvene nauke, Nova serija, 3.
- Segedinčev, Tanja. 2003. Automobilski klub Subotica. 1925-1945, *Ex Pannonia* 5-6-7: 32-46.
- Sekulić, Ante. 1999. Srpstvo u Podunavlju, *Međunarodni znanstveni skup pod nazivom Jugoistočna Europa od 1918. do 1995. godine*. Zagreb. <http://www.hic.hr/bo-oks/jugoistocna-europa/sekulic.htm> (pristupano 11. IX. 2011.)
- Šokčić, Joso. 1934. *Subotica pre i posle oslobođenja, građa za istoriju Subotice*. Subotica.
- Ulmer, Katarina. 1968. *Mlinarstvo u Subotici od 1868. godine*. Subotica.
- Veljanović, Zoran. 1996. *Mišičevo (1925-1996) : prilozi za monografiju sela Mišičeva*. Subotica: Istorijski arhiv.

Summary

Excerpts about the history of Subotica in 1925

*Chronicles cross-section of Subotica in 1925, following the events that occurred that year. However, the attempts were made to observe them in the broader context that suggests causal links of social processes that started after 1918. Enough time passed during seven post-war years for the new state to be stabilized, still not for all the problems to be resolved. Similar situation was in the largest city in the north of Bačka. Although Trianon defined the state borders, at the foreign policy level revisionist ideas were still smouldering. At the inner affairs level, the search for a system that would reconcile all the growing conflicts continued. The question not allowed to be asked out loud in Subotica, but which still echoed in the shadow of sentence *vea victis* after a bloody war, was what fate may the defeated expect. The winners spreading to unprecedented proportions the front formed behind the train that took the victorious army to these areas, eagerly demonstrated that every day. This paper*

shall attempt to comprehend, on the basis of archival sources, in what ways particular socio-political demographic administrative educational and cultural, religious, economic and other factors adjusted to such circumstances. The selection thereof is provided in the enclosures.

Keywords: Subotica, city government, population, land reform, political and social movements